

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

Bakalářská diplomová práce

**Komparace systémů indexačních komponentů v čínském
znakovém písmu**

**Comparison of systems for identifying indexing
components in Chinese characters**

Jiří Hlaváček

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Vlastimil Dobečka

OLOMOUC 2019

Kopie anotace

Prohlašuji čestně, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškeré použité zdroje a literární prameny.

Olomouc 2019

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské diplomové práce Mgr. Dobečkovi za vstřícný přístup,
za cenné rady a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	1
2. Obecně o čínských slovnících	3
2.1 Úvod do tradiční kategorizace čínského písma.....	4
1.1.1 Piktogramy.....	4
1.1.2 Symboly	4
1.1.3 Ideogramy	5
1.1.4 Fonogram.....	5
1.1.5 Variety	5
1.1.6 Výpůjčky.....	5
2.2 Základní terminologie	6
1.1.7 Radikál.....	6
1.1.8 Determinativ	7
1.1.9 Fonetikum.....	7
1.1.10 Prvek.....	8
1.1.11 Složka	8
1.1.12 Strukturní typy znaků	8
3. Slovník v čínském prostředí	9
3.1 Kategorizace čínských slovníků.....	11
3.2 Indexační metody	11
1.1.13 Podle radikálu	12
1.1.14 Podle výslovnosti.....	13
1.1.15 Čtyři rohy.....	14
1.1.16 Podle tahů	15
3.3 Historický vývoj radikálů.....	15
1.1.17 Počáteční vývoj radikálů.....	16
1.1.18 Období dynastie Qing a založení Čínské republiky	17

1.1.19	Období jazykových reforem	19
1.1.20	Radikály v digitální formě	21
4.	Analýza	25
4.1	Komparace systémů indexace čínských znaků	25
4.2	GB13000.1	26
4.3	Pravidla identifikace indexační složky ve znacích.....	27
4.4	Unicode	29
4.5	Korpus	30
4.6	Rozdílné radikály	42
4.7	Analýza korpusu.....	44
	Závěr.....	53
	Seznam literatury.....	55

Anotace

Jméno a příjmení: Jiří Hlaváček

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta, Katedra asijských studií

Název práce: Komparace systémů indexačních komponentů v čínském znakovém písmu

Vedoucí práce: Mgr. Vlastimil Dobečka

Počet příloh: 0

Klíčová slova: radikál, index, indexační metody, slovník, lexikografie

Tato práce je zaměřena na výzkum dvou v současnosti nejpoužívanějších indexačních systémů čínského znakového písma podle radikálů. Jedná se konkrétně o Seznam radikálů jazykové normy GB 13000.1, vydaný Pracovním výborem pro jazyk a písmo ČLR. Druhým předmětem komparace je seznam radikálů znakové sady Unihan, která je součástí systému Unicode. V bakalářské práci jsem se zaměřil na komparaci těchto dvou indexačních systémů, které mají rozdílný počet radikálů a zároveň uplatňují různé principy při identifikaci indexačních složek neboli radikálů. V teoretické části objasňuji problematiku spojenou s pojmem radikál, tedy představení základní terminologie, historii vývoje a oblast užití. Praktická část zkoumá výše zmíněné systémy ze dvou úhlů. Prvním bodem analýzy bylo určení kritérií na základě, kterých byl redukován seznam 201 radikálů jazykové normy GB 13000.1, oproti seznamu radikálů ve znakové sadě Unihan, jež využívá tradičního systému indexace čínských znaků Kangxiho slovníku. Druhým bodem je objasnění základních principů, které tyto systémy využívají při identifikaci indexační složky v čínském znakovém písmu. Hlavní náplní tohoto výzkumu bylo tedy sestavení korpusu znaků, které mají v rámci obou systémů odlišnou indexační složku. Za tímto účelem jsem vytvořil tabulku, kde jsou znaky řazeny do skupin podle příslušnosti k dané znakové sadě a radikálu. Dalším krokem při analýze inventáře bylo určení pozice indexační složky. V této části jsem znaky rozdělil do kategorií na základě jejich grafické struktury, což pomůže porozumět pravidlům při identifikaci indexační složky. Výsledky jednotlivých analýz jsem zaznamenal do přehledných tabulek. Hlavním přínosem tohoto srovnání pak bude lepší pochopení fungování těchto dvou systémů.

Annotation

First name and surname: Jiří Hlaváček

Name of faculty and department: Faculty of Arts, Department of Asian Studies

Name of thesis: Comparison of systems for identifying indexing components in Chinese characters

Supervisor: Mgr. Vlastimil Dobečka

Number of supplements: 0

Key words: radical, dictionary, lexicography, index, indexing methods

This bachelor thesis focuses on the analysis of the two most popular contemporary indexing systems of Chinese characters by radicals. The first analyzed system is the Language Specification normative GB 13000.1 character set, issued by the Peoples Republic of China State Language Work Committee, and the second aim of my analyzes is the system of Radicals of Unihan character set, which is part of the Unicode database. In the bachelor thesis, I focus on the comparison of the two systems mentioned above, which have a diverse number of radicals but also using different rules for identifying the indexing component of the character set. In the theoretical part of this thesis, I am clarifying the problematics of the term radical, which includes the introduction of basic terminology, history of etymology and the field of its application. The practical part tries to analyze these systems from various angles. The first point of the analysis is to define the criteria that led to the reduction of the system of 201 radicals, used in GB 13000.1, from the original number of 214 included in the Unicode character set, which uses the traditional system of Kangxi dictionary. The second point of this thesis is to clarify the basic principles of the two systems for identifying the indexing component in Chinese characters. In order to compare these systems, the main goal of this research was to create a corpus of characters with different indexing components within both systems. For that reason, I created a table with characters separating them into categories according to their aspects and affiliation to the selected group. The next step was to identify the indexing component using two different systems. Then, I divided the selected characters into several groups according to their graphic structure, which will help to a better understanding of rules for identifying the indexing component. I have put the results of the analysis into well-arranged tables and graphs. The main contribution of this thesis will be a well-documented description of aspects of diversity and differences of the two contemporary used systems of radicals of Chinese characters and will lead to a better understanding of their function.

Seznam Grafů a tabulek:

<i>Graf 1: Početní zastoupení znaků</i>	44
<i>Graf 2: Početní zastoupení tahů</i>	44
<i>Tabulka 1: Pozice radikálu ve znaku</i>	30-40
<i>Tabulka 2: Seznam shodných radikálů</i>	46
<i>Tabulka 3: Pozice radikálu ve znaku</i>	51

Seznam zkratk

<BPM> = *Basic Multilingual Plane*

<CJK> = *Chinese-Japanese-Korean Unified Ideographs*

<KXZ> = Kangxiho slovník 康熙字典 *Kāngxī Zìdiǎn*

<Seznamu radikálů> = GF 0011-2009 汉字部首表 *Hànzì Bùshǒu Biǎo*

<Specifikace pro určení indexačních komponentů> = *Specifikace pro určení indexačních komponentů ve znakové sadě GB13000.1 GB13000.1 Zifujǐ Hanzì Bùshǒu Guībù Guīfàn*
《字符集汉字部首归部规范》

<Tabulka sjednocených radikálů> = Návrh na sjednocený seznam radikálů čínských znaků
汉字统一部首表(草案) *Hànzì Tǒngyī Bù Shǒu Biǎo (cǎo'àn)*

<Unihan> = *Han Unification*

<Výklad znaků> = *Výklad významu základních a vysvětlení významu složených znaků* 说文解字 *Shuōwén Jiězì*

<XHZ> = Xīnhuá Zìdiǎn 新华字典

Ediční poznámka

U odborných publikací, termínů a děl uvádím nejprve české ekvivalenty, dále čínské zjednodušené znaky, a nakonec oficiální transkripci 汉语拼音 *Hànyǔ pīnyīn* s tónovými značkami. Tímto způsobem jsou psány pouze při jejich prvním výskytu, dále je na ně již odkazováno pouze jejich českým překladem psaným kurzívou, popřípadě vybranou zkratkou. Překlady čínských názvů přebírám z odborných publikací v českém jazyce, které byly použity v této práci. Pokud nebylo možné dohledat jejich český ekvivalent, uvádím zde vlastní překlad v uvozovkách. Pro lepší rozlišení v rámci textu jsou názvy v českém jazyce a transkripce, na rozdíl od čínských znaků, psány kurzívou. U toponym používám běžně známých počestěných výrazů např. Šanghaj, Peking atd. Antroponyma jsou vždy při prvním výskytu uvedena nejprve čínskými znaky a následně transkripcí odlišenou kurzívou, pokud se v práci vyskytnou znovu, jsou psána pouze v pinyinu bez tónových značek a jejich forma je přechylována. Při použití příkladových znaků užívám odlišného pravidla. Jako první tedy stojí příkladový znak, následuje jeho transkripce a jako poslední český překlad. Transkripce je zvýrazněna tučným písmem a překlad je vložen do uvozovek. Při opětovném výskytu příkladových znaku je již uváděn pouze samostatný znak bez pinyinu a českého překladu. V analytické části této práce se při rozkladu znaků překlad ani pinyin neuvádí, neboť slouží pouze jako grafický element a jeho sémantická rovina je vedlejší.

Úvod

Čínština je bezesporu jedním z nejunikátnějších jazyků na světě, především díky své složité písemné soustavě. Při jejím studiu vzniká přirozená potřeba užívat čínské slovníky k vyhledávání informací, což může být, především v začátcích, poněkud komplikovaný úkol. Čínština se oproti ostatním evropským jazykům postaveným na fonografickém systému latinky musela vypořádat s indexací znaků jiným způsobem. Metod, jak vyhledávat vstupy v čínských slovnících je více, ale v současnosti je nepopulárnější indexace podle radikálů. Během vývoje této indexační metody však vzniklo mnoho systémů s různým počtem radikálů a dodnes mezi nimi panuje značná nejednota. V současnosti dominují dva. První systém vychází z *Kangxiho slovníku* 康熙字典 *Kāngxī Zìdiǎn*, který je využíván ve znakové sadě Unicode. Druhý systém vychází ze *Seznamu radikálů* GF 0011-2009 汉字部首表 *Hànzì Bùshǒu Biǎo*, jež je součástí souboru čínských národních norem s označením GB 13000. Tyto normy s označením GB, jsou ekvivalentem mezinárodní normy ISO definující univerzální kódovanou znakovou sadu. Zmíněné systémy jsem vybral především z důvodu jejich rozšířenosti a transparentnosti. Například norma GB 13000, vydaná Ministerstvem školství ČLR a Výborem pro státní jazykovou práci 教育部和国家语言文字工作委员会 *Jiàoyùbù hé guójiā yǔyán wénzì gōngzuò wěiyuánhui*, posloužila jako předloha při tvorbě posledních verzí dvou nejpopulárnějších slovníků *新华字典* *Xīnhuá Zìdiǎn* a *现代汉语词典* *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn*. Oproti tomu Kangxiho systém radikálů byl zahrnut do kódovacího systému Unicode a stal se tak součástí programů či aplikací využívající tento typ kódování.

V práci se zaměřuji na komparaci těchto dvou indexačních systémů, které mají rozdílný počet radikálů a zároveň uplatňují různé principy při identifikaci indexačních složek. Hlavním přínosem tohoto srovnání pak bude lepší pochopení fungování těchto dvou systémů.

Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních částí. První kapitola „Úvod do kategorizace čínského znakového písma“ je spíše teoretického rázu. Nejdříve se zaměřuji na představení tradiční kategorizaci čínských znaků. Poté, na základě použité literatury jsem upřesnil terminologii spojenou s pojmem radikál a dále obecně popsal čínské slovníky a jejich indexační metody. V této části jsem také objasnil používání samotného termínu „radikál“, jenž bývá často mylně považován za determinativ.

Další kapitola se zabývá historickým vývojem radikálů v čínské lexikografii od modelu známého učenice *Xǔ shèn* 许慎, který představil ve své práci *Výklad významu*

základních a vysvětlení významu složených znaků 说文解字 Shuōwén Jiězì (Uher, 2013), až po současnost, kde jsem zároveň popsal i vývoj jejich digitální podoby.

Třetí část se věnuje komparaci *Seznamu radikálů* národní normy GB 13000.1 a znakové sady Unicode 12.0. V této kapitole se nejdříve zaměřuji na představení obsahu a pravidel pro užívání výše zmíněné normy GB 13000.1, která je hlavním předmětem této práce. Dále analyzuji rozdílný počet radikálů zahrnutý v *Seznamu radikálů*, jenž obsahuje 201 indexačních složek, a následně jej porovnávám se znakovou sadou Unicode 12.0 vycházející z tradice KXZ a obsahující 214 radikálů. Dále je tato část bakalářské práce dále tvořena tabulkou s kompletním seznamem všech 201 hlavních radikálů a 100 vedlejších radikálů podle poslední úpravy *Seznamu radikálů*. Při uvádění možných pojmenování radikálů jsem primárně vycházel ze Zádrapy a Pejčochové (2009). U radikálů, jejichž pojmenování nebylo nalezeno v české literatuře, jsem použil vlastního překladu. Tato tabulka zároveň obsahuje korpus znaků, které mají v rámci dvou zkoumaných systémů rozdílnou indexační složku. Korpus je zaměřen pouze na nevariantní znaky obsažené v obou znakových sadách GB13000.1 a Unicode 12.0. a je sestaven z celkem 439 znaků. Poslední část analytické části zkoumá sestavený korpus. Znaky jsou zkoumány z hlediska grafického a sémantického. Grafická analýza zachycuje stavbu daného znaku a pozici radikálu. Následná sémantická analýza pak ukazuje, v jakém rozsahu význam znaku souvisí s radikálem, zda je radikál shodný s determinativem znaku. Výsledky analýzy jsou uvedeny v závěru práce.

1. Obecně o čínských slovnících

Čínské znakové písmo od svého vzniku prošlo mnohými změnami a jeho vývoj byl více než komplikovaný. Podobně tomu bylo u Čínské lexikografie, která se postupně začala rozvíjet již v období před naším letopočtem. Příchod čínských slovníků je datován zhruba před 2 200 lety, což je z hlediska lexikografické historie významně delší doba než například u evropských jazyků. Jedněmi z prvních děl, která svým charakterem připomínala to, co v dnešní době nazýváme slovníkem, byly učebnice pro děti. Jako nejstarší dochovaný slovník je podle mnoha zdrojů uváděn *Er Ya* 尔雅 *Ěryǎ*, jehož původ se datuje až do období dynastie Han 206-220 př. n. l.³ „Vznikl jako svod starověkých glos ke starým textům a sloužil především jako pomůcka k četbě kánonických spisů.“ (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 77) Jeho struktura se značně lišila od dnešní podoby slovníků, neobsahovala žádnou ucelenou indexační metodu, byl rozdělen do 19 kapitol a vyhledávání v jeho obsahu spočívalo ve složitém memorování. Uspořádání slov v *Er Ya* 尔雅 *Ěryǎ* do jisté míry odráží strukturu znalostí a kultury v období dynastií Qin a Han. Lidé se v této době domnívali, že například pojmy jako silnice, mosty atd., spadají do kategorie „soud“. V dnešní době bychom tyto výrazy našli pravděpodobně zařazené pod termínem jako stavební inženýrství. Ten však bohužel v tehdejší době nebyl konceptualizován. (Yong, Peng, 2008, s. 48)

Hledání výrazů ve slovnících je nepostradatelnou součástí studia čínštiny. Je tedy důležité se alespoň obecně seznámit s různými indexy pro vyhledávání znaků v čínských slovnících. Jazyky postavené na fonografickém systému latinky se s tímto problémem vypořádaly praktickým způsobem, řadí jednotlivé hesla podle abecedy. Nicméně tato problematika je hlubší a každý jazyk má svá specifika. Vystává tedy otázka, jakým způsobem se Číňané v rámci svého složitého jazyka s tímto úskalím vyrovnali. Indexů, jež se používají k vyhledávání znaků v čínských slovnících, je mnoho a běžně se můžeme setkat s publikacemi využívajícími více než jeden druh. Jako příklad lze uvést populární slovník *Xīnhuá zìdiǎn* 新华字典⁵, který k vyhledávání hesel využívá kromě systému radikálů také

³ Přisuzovat označení „slovník“ kompilacím předcházejícím *Ěryǎ* 尔雅 je spíše sporné, neboť svým charakterem a obsahem této kategorie odpovídaly jen částečně nebo vůbec. Jako příklad můžeme uvést *Shìzhōupiān* 史籀篇 Kniha historika Zhou, která i přesto, že se zabývala výkladem znaků, primárně sloužila jako učebnice pro výuku dětí, respektive mladých úřednických kadetů. (Yong, Peng, 2008, s. 48)

⁵ *Xīnhuá zìdiǎn* 新华字典, je znakový slovník čínštiny publikovaný společností Commercial Press, který byl v roce 2016 Guinnessovou knihou rekordů označen jako nejprodávanější a nejpopulárnější slovník v Číně. Byl poprvé vydán v roce 1953 a je tedy prvním slovníkem moderní čínštiny. Dnes je dostupný v jedenáctém kapesním vydání a mimo jiné je volně stažitelný jako mobilní aplikace. (*Xīnhuá zìdiǎn*, 2011)

pinyin. Vývoj jednotlivých indexů k vyhledávání znaků byl však velmi složitý a zdlouhavý, ustálil se až s příchodem dynastie Qing. (Yong, Peng, 2008, s. 88)

1.1 Úvod do tradiční kategorizace čínského písma

Přesto, že se tato práce zabývá výhradně indexačními složky ve znacích, jejich vývojem a komparací, je vhodné alespoň stručně zahrnout tradiční kategorizaci čínského písma. Ta vychází z Xu Shenova díla *Výklad znaků*, jež přispělo k formaci moderní grammatologie, kde představuje tzv. šest tradičních kategorií 六书 *liùshū*. (Uher, 2013, s. 160)

1.1.1 Piktogramy

„Znaky zobrazující tvar nebo piktogramy 象形 xiàngxíng jsou založeny na principu schematického znázornění obrysů zobrazovaného předmětu.“ (Slaměnková, 2017, s. 38)

Piktogram se na první pohled se může jevit jako obrázek, ale tato domněnka je mylná. Oproti obrázku je spíše značkou, která neslouží k napodobení reality, ale k její identifikaci. Vzhledem k faktu, že představuje konkrétní tvar, jeho grafickou podobu nelze dále dělit. (Uher, 2013, s. 170) Během vývoje čínského znakového písma docházelo ke zjednodušování piktogramů, jež vedlo postupnému potlačování jejich obrazového charakteru. V dnešní podobě tak dosáhly přeměny v tzv. grafickou značku. (Tamtéž, 2013, s. 171)

Do této kategorie zpravidla spadají jednoduché znaky 独体字 *dú tǐ zì*, kterými jsou například 木 *mù* „strom“, 口 *kǒu* „ústa“ nebo 田 *tián* „pole“, u kterých je stále zřetelný jejich piktografický původ. (Slaměnková, 2017, s.39)

1.1.2 Symboly

V této kategorii jsou oproti piktogramům významy slov naznačovány pouze symbolickými tahy nebo doplněním tahů k již existujícím piktogramům. (Uher, 2013, s.17)

V kategorii symbolů lze rozlišit celkem tři různé typy, tj. znaky obsahující vodorovný tah znázorňující abstraktní jednotku 下 *xià* „dole“ a 上 *shàng* „nahore“, dále číslovky 一 *yī* „jeden“, 二 *èr* „dva“ a 三 *sān* „tři“. Dále lze rozpoznat kategorii znaků, kde bylo využito již existujících piktogramů, které byly doplněny o distinktivní tah, jež změnil jeho jejich význam. Těmi jsou např. znaky 本 *běn* „kořen“ či 母 *mǔ* „matka“, původně vycházející z piktogramů 木 *mù* „strom“ a 女 *nǚ* „žena“. (Slaměnková, 2017, s. 40)

1.1.3 Ideogramy

Slaměniková charakterizuje ideogramy 会意 huìyì následně: „...vznikají spojením dvou nebo případně i více konstrukčních složek 偏旁 piānpáng, jejichž jednotlivé významy společně odkazují na výsledný význam znaku.“ (Slaměniková, 2017, s. 40)

Tento model svým využitím předčí předchozí dvě kategorie, neboť není omezen svojí nedělitelností a je tedy z hlediska zachycení významu mnohem flexibilnější. (Uher, 2013, s. 180) V této kategorii můžeme nalézt znaky jako např. 采 **cǎi** „rhat, česat“, 库 **kù** „skladiště“ atd. (Slaměniková, 2017, s. 40)

1.1.4 Fonogram

Tento druh znaků se skládá ze dvou odlišných konstrukčních jednotek, konkrétně determinativu 形旁 *xíngpáng*, který představuje významovou složku a fonetika 声旁 *shēngpáng*, jež tvoří zvukovou stránku znaku. Fonetikem se rozumí část, jež naznačuje zvukovou povahu znaku, ale jeho výslovnost se nemusí nutně shodovat s finální výslovností daného znaku. Tyto složky, které se mohou vyskytovat ve znaku, nemají nutně danou pozici a mohou se tak nalézat na různých místech. (Kane, 2009, s. 57). Fonogramy tak představují nejobsáhlejší část čínského znakového písma. Fonogramy mohou být například 掌 **zhǎng** „dlaň“, 猫 **māo** „kočka“ nebo 健 **jiàn** „zdraví“. (Slaměniková, 2017, s. 43)

1.1.5 Variety

Variety 转注 *zhuǎnzhù* Jsou také známé jako znaky transfigurované a jak píše Slaměniková: „vzniká proměnou grafiky části znaku svého synonyma, přičemž si ale ponechává též radikál, díky němuž se pak oba znaky dělí o stejný význam“. (Slaměniková, 2017, s. 45) Nicméně u tohoto typu znaků panuje neshoda, kvůli velkému počtu různých interpretací Xu Shenovy definice. Většina literárních a internetových zdrojů uvádí příklad znaků 考 **kǎo** „starý“, zesnulý otec a 老 **lǎo** „starý“. (Tamtéž, 2017, s. 45)

1.1.6 Výpůjčky

Poslední, tedy šestou, tradiční kategorizací čínského znakového písma jsou výpůjčky 假借 *jiǎjiè*. Tyto znaky se používají nejen pro záznam původního významu nebo souvisejícího významu, ale také pro slova, která s původním významem vůbec nesouvisí. Slaměniková je charakterizuje tímto způsobem: „výpůjčky 假借 *jiǎjiè* jsou slova, která původně neměla grafickou podobu nebo se psala příliš složitě a na základě stejného nebo

podobného čtení byl pro jejich zápis vypůjčen již existující znak“. (Slaměniková, 2017, s. 46) K vytváření této formy docházelo zejména kvůli složitosti některých pojmů, pro které nebylo možné vytvořit vhodný piktogram. Pokud slova zaznamenaná ve starověkých dokumentech nejsou původním významem nebo rozšířeným významem slova, je slovo vypůjčené slovo. (Uher, 2013, s. 190) Vypůjčkami mohou být například znaky jako 西 **xī** „západ“, jenž původně označoval ptačí příbytek či hnízdo, případně znak 九 **jiǔ** „devět“, jehož původním významem byl loket.

1.2 Základní terminologie

Předtím, než se ponoříme hlouběji do hlavního tématu této práce, je nutné vysvětlit několik klíčových termínů spojených s touto problematikou. V této části budou obecně představeny základní lexikografické pojmy, názvosloví spjaté se slovníky a to, jakým způsobem je rozlišován pojem slovník v čínském jazykovém prostředí.

1.1.7 Radikál

Radikál 部首 *bùshǒu* Je tradiční sinologický termín charakterizovaný jako grafický element používaný v širším slova smyslu k označení v zásadě všech významových složek, podle nichž jsou znaky řazeny v čínských slovnících. (Vochala, 1989, s. 14) V odborné literatuře je však radikál často směřován s pojmem determinativ. Je tedy důležité se nejprve zaměřit na jejich rozdíly a definovat je. V rámci této práce bude pojem blíže objasněn a charakterizován, pokud možno co nejpřesněji.

Poprvé byl tento fenomén představen Xu Shenem v jeho díle *Výklad znaků*. Autor v něm rozdělil použité znaky do 540 oddílů, v nichž sdílely společnou složku. Nově vytvořené jednotky měly nejenom významový vztah k jednotlivým znakům, ale představovaly také prostředek, jak jednotlivé vstupy uspořádat. V tomto případě se však stále ještě nejednalo o radikál, nýbrž o determinativ. S jistotou však můžeme říci, že koncept, podle kterého byla tříděna slova ve *Výkladu znaků*, se stal vzorem pro moderní systém indexačních komponentů. Například podle Uhra je použití termínu radikál ve vztahu s *Výkladem znaků* velmi relativní a ve své práci se přiklání k termínu determinativ, který zachycuje funkci tohoto prvku mnohem výstižněji: „*Radikál na rozdíl od determinativu, nemusí mít žádnou souvislost s významem znaku, neboť může, ale nemusí, odkazovat jak k determinativu, tak i k fonetiku.*“ (Uher, 2013, s. 157) V pozdějším vývoji byly díky lexikografické praxi tyto termíny rozděleny zásadním způsobem, a to především díky neustálému redukování počtu radikálů v čínských slovnících. Jak píše Zádrapa: „*Je zřejmé,*

že etymologická stavba čínských znaků zůstávala stále stejná, to, co se měnilo, byly způsoby, jak je zpracovávat pro potřeby slovníkářství. Zatímco determinativů jsme dodnes schopni určit přes 500, v nejběžnějších slovnících se užívá kolem 190 radikálů.“ Podle Zádrapy k této rozlučce došlo zhruba v 10. století. Jednoduše řečeno – ne každý uživatel slovníku byl schopen určit jednotlivé složky znaku, které díky svému složitému vývoji byly již špatně rozpoznatelné. Pro usnadnění byly tedy znaky mnohem častěji rozlišovány na základě své grafické podoby. To znamenalo, že součást znaku, která se jevila jako nejvýraznější, byla následně určena jako radikál, pod nímž byl znak zařazen. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 75) Lze tedy říci, že primárně by měl být radikál chápán jako jednotka sloužící ke třídění jednotlivých znaků a usnadňující jejich vyhledávání ve slovnících.

1.1.8 Determinativ

Determinativ 形旁 *xíngpáng* byl poprvé představen Xu Shenem ve *Výkladu znaků*. Jak již bylo výše naznačeno, determinativ je nositelem významové části znaku a zůstává tak čistě etymologickým termínem. Lze si tedy přestavit, z čeho pramení nepochopení těchto dvou rozdílných pojmů. Jak již bylo řečeno výše, radikál je využíván výhradně ve slovníkářské praxi, a to jako pomůcka k dohledávání vstupů ve slovnících. Oproti tomu determinativ, který také sloužil k třídění znaků, byl založen na odlišném principu a určen k řazení znaků podle významových kritérií. „*To je systém zcela odlišný od systému vyhledávání znaků podle radikálů, doplněný o počet tahů, používaný následujícími generacemi.*“ (Uher, 2013, s. 208)

1.1.9 Fonetikum

Fonetikum 声旁 *shēngpáng* se rozumí část, jež naznačuje zvukovou povahu znaku, ale její výslovnost se nemusí nutně shodovat s jeho finální výslovností. Tyto složky, které se mohou vyskytovat ve znaku, nemají nezbytně danou pozici a mohou se tak nalézat na různých místech. (Kane, 2009, s. 57). Fonetikum společně s determinativem vytváří fonogram. Pro porovnání uvádím několik příkladů, ve kterých může být radikál v pozici determinativu či fonetika (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 75):

1. 问 **wén** „ptát se“: Fonetikum 问 **mén** „dveře“; Radikál 阝.
2. 骑 **qí** „jezdec“: Fonetikum 奇 **qí** „zvláštní“; Radikál 马.
3. 健 **jiàn** „zdraví“: Fonetikum 建 **jiàn** „stavět“; Radikál 亻.

1.1.10 Prvek

Převážná většina čínských znaků je tvořena tahy 笔画 *bǐhuà*, které se následně slučují do prvků. Prvek 部件 *bùjiàn* je základní strukturální jednotkou čínských znaků. Jeho velikost se tedy pohybuje mezi jednotlivým tahem a celým znakem. Prvky se následně skládají do skupin a vytvářejí celý znak 整字 *zhěngzì*. Podle jejich počtu v rámci jednoho znaku je lze rozdělit do dvou kategorií. První jsou složené 合体字 *hétǐzì*, tj. více prvkové, jedná se o znaky seskládané z více jednotek (např. 整 *zhěng* „celý, úplný“ lze následně rozložit na 敕 a 正). Druhou kategorií představují jednoduché znaky 独体字 *dútizì*, které jsou tvořeny pouze jedním prvkem a sdílejí tak stejnou hodnotu (např. 人 *rén* „člověk“, 力 *lì* „síla“, 山 *shān* „hora“). „Zcela unikátní případ pak představují jednotahové znaky — yī jeden, 乙 *yǐ* 2. nebeský kmen, u nichž je jedna grafická entita tahem, prvkem i znakem.“ (Slaměnková, 2013, s. 18) Jak uvádí Slaměnková, čínské znaky lze podle komplikovanosti jejich struktury rozložit do několika úrovní. Jako příklad uvádím znak

1.1.11 Složka

Termín složka 偏旁 *piānpáng* je nejčastěji využívaný při analýze grafické struktury znaku k rozpoznání jeho složek a označuje tedy základní konstrukční jednotku. (Slaměnková, 2017, s. 35) V některých publikacích je mu ovšem často přisuzován rozdílný význam. Například v souborné normě GB 13000.1 je termín 偏旁 *piānpáng* překládán do anglického jazyka jako „radikál“ a termín 部首 *bùshǒu* naopak označován jako „indexační komponent“ (indexing component) (GF 0011–2009, 2009, s. 2).

1.1.12 Strukturální typy znaků

Znaky můžeme rozložit do celkem tří základních kategorií. Některé prameny však uvádějí rozdílný počet. Další kategorie následně popisují typ struktury složených znaků, které se mohou skládat ze dvou nebo více prvků. Při rozkladu znaků na prvky 1. stupně rozlišujeme celkem tři základní struktury, které se rozlišují následovně (Kučera 2005, Slaměnková 2017):

1. Horizontální struktura 左右结构 *zuǒyòu jiégòu*, kde se prvky v 1. stupni dekompozice řadí vedle sebe, např. 孙 *sūn* „vnuk“, 甜 *tián* „sladký“.
2. Vertikální struktura 上下结构 *shàngxià jiégòu*, kde se prvky v 1. stupni dekompozice řadí nad sebou, např. 家 *jiā* „domov“, 全 *quán* „celý“.

3. Centrální struktura 包围结构 *bāowéi jiégòu*, již lze rovněž pojmenovat jako strukturu s vnější a vnitřní složkou. Vnější prvky mohou být dvouramenné, např. 厅 **tīng** „sál“, tříramenné, např. 医 **yī** „lékař“, nebo čtyřramenné např. 回 **huí** „vrátit se“.

V publikaci *Učebnice čínských znaků I.* (Kučera, 2005, s. xiii) je užíván termín horizontální a vertikální struktura opačným způsobem, než jej užívají autoři knihy *Úvodu do čínského, japonského a korejského písma*. Kučera vnímá horizontální strukturu jako prvky seřazené nad sebou a vertikální jako prvky stojící vedle sebe. (Slaměnková 2017, s. 35)

Různým spojením těchto základních grafických struktur se znaky mohou dělit do dalších podstruktur. Mimo zmíněné modely je v mnoha zdrojích uváděna také tzv. „rámová struktura“ 框架结构 *kuàngjià jiégòu*, jež se také označuje jako sevřená struktura 挟中式结构 *xiézhōngshì jiégòu*. Do této kategorie náleží například znaky 爽 **shuǎng** „jasný“, 乘 **chéng** „jet“ nebo 夷 **yí** „hladký, rovný“. Jak uvádí Slaměnková, lze tuto stavbu znaků považovat za druh centrální struktury. (Tamtéž, 2017, s. 35) Některé čínské zdroje zahrnují do základního dělení další kategorie. Vzhlede k tomu, že v literatuře neexistují české ekvivalenty názvu jednotlivých typů využívám k pojmenování překlad z bakalářské práce *Analýza grafické struktury čínských znaků v odborném textu* (Dvořáková, 2017). Můžeme se tedy setkat se „symetrickou strukturou“ 对称结构 *duìchèn jiégòu*, jež můžeme nalézt pod dalšími názvy např. „mozaiková struktura“ 嵌装结构 *xiāngqiàn jiégòu*. Do této kategorie lze zařadit znaky s relativní grafickou souměrností, jimiž jsou např. 巫 **wū** „čarodějnice“ a 噩 **è** „šokující, neblahý“. Dále můžeme najít „strukturu stejných prvků“ 品字结构 *pǐnzi jiégòu*, kde se vyskytují znaky složené ze stejných prvků např. 焱 **yàn** „jiskra“ nebo 品 **pǐn** „předmět“. (Dvořáková, 2017, s.26).

2. Slovník v čínském prostředí

Předtím, než se dostaneme k podrobnějšímu popisu zmíněných indexačních systémů a k jejich etymologii, je důležité rozlišit, co v čínském jazyce znamená „slovník“ a jakým způsobem tento termín moderní čínština definuje. Z pohledu euroamerické lingvistické literatury je lexikon tradičně označován jako slovník, čínština má ovšem pro tento pojem více než jeden výraz. Lexikografie 词典学 *cídiǎn xué* se zabývá studiem principů tvorby slovníků a jejich sestavováním, jež se zpravidla odlišuje svým obsahem nebo formou závislou na vstupním jazyku či typu daného slovníku. (Černý, 1998, s. 159). Je jednou z nejstarších vědních disciplín lingvistiky, především v Číně se vyvíjela více než dvě

tisíciletí a její rozsah, jedinečnost, hloubka a analytická přesnost získaly obdiv světové akademické sféry. Hlavní předmětem této vědy je tedy slovník 词典 *cídiǎn*. Tímto pojmenováním rozumíme kompilaci obsahující soubor informací o vybraných slovech (lexémech) v určitém jazyce. Tato kompilace se také může nazývat lexikon. Tvořený je souhrnem lexémů a kolokací zahrnujících i pravidla jejich používání. (Čermák, 2011, s. 191). Jako lexém 词位 *cíwèise* se zpravidla označuje: „*slovo nebo víceslovná kombinace jakožto abstraktní funkční jednotka lexikonu zahrnující u flektivního jazyka i jeho alolexy, flektivní tvary.*“ (Čermák, 2011, s. 293) Pro potřeby lexikologicko-lexikografického popisu bývá zastoupen reprezentativním tvarem, u podstatných jmen zpravidla v nominativu, u sloves je uveden jeho infinitiv. Jeho reprezentativní tvar, který nalezneme ve slovnících jako slovníkový vstup, se nazývá lemma. Lemma 词目 *címù* je standardním označením pro jednotlivé slovníkové vstupy „*systémová, reprezentativní, zástupná a obv. i invariantní forma lexému pro řadu jeho variant (alolexů, slov) ve slovníku.*“ (Čermák, 2011, s. 107) Vzhledem k charakteru čínského jazyka, ve kterém se neobjevuje flexe, je tvar lemmatu uveden ve své holé formě.

Podle Zádrapy a Pejčochové je možné slovník definovat několika různými výrazy: 字典 *zìdiǎn*, je výraz označující slovník znakový, kde jsou heslovými vstupy jednotlivé znaky a je definován jejich význam, výslovnost a použití. Tento výraz dosáhl největší popularity po vydání KXZ. Dále 词典 *cídiǎn* označuje slovník slov, kde nalezneme pod heslovým znakem i víceslabičná slova k tomuto znaku zařazená. Termínem 辞典 *cídiǎn* se rozumí slovník frází, vůči dvěma předešlým je nevyhraněný. Mnohdy se jedná spíše o slovníky encyklopedické pro vysvětlení významů, pojetí a použití slov. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 74) Podle Yonga byl tento termín představen na konci dynastie Qing a do čínského jazyka se dostal jako kalk z angličtiny skrze japonštinu. (Yong, Peng, 2008, s. 141) Podle Uhra mají euro-američtí lingvisté tendence nerozlišovat mezi slovníkem slov a slovníkem znaků, uvádí to na příkladu *Výkladu znaků*, který si spolu s grafickou, významovou a zvukovou definicí původního významu znaků všímá také jejich grafiky. „*Tyto interpretační obtíže jsou provázány faktem, že zatímco čínská lingvistika označuje Výklad znaků jako 字典 zìdiǎn, moderní čínská grammatologie se mu vyhýbá a dává přednost termínu kniha znaků či kniha o znacích 字書 zìshū.*“ (Uher, 2013, s. 157)

2.1 Kategorizace čínských slovníků

Čínské slovníky lze také rozdělit na základě jejich obsahu, kterých je v čínském jazykovém prostředí je jich nespočet. Většina výzkumu se zaměřuje na čínské obecné slovníky, přičemž se málo či vůbec nezmiňuje o dvojjazyčných slovnících, specializovaných slovnících nebo encyklopedických slovnících. Tyto typy slovníků však také hrají nepostradatelnou roli ve vývoji čínské lexikografie v moderní a současné době. Jejich počet je několikanásobně větší, než jak je tomu u jedno jazyčných slovníků. (Yong, Peng, 2008, s. 23) Vzhledem k jejich velkému počtu je tedy nutné přijmout obecnější klasifikační metodu, podle níž můžeme všechny slovníky rozčlenit do dvou základních kategorií. Podle Yonga a Penga (2008) je můžeme dělit následně:

- obecné slovníky – kategorie zpravidla zahrnující slovníky, které se zaměřují na všeobecný výklad slov. Do této kategorie lze rovněž zahrnout, již zmíněné, znakové slovníky 字典 *zìdiǎn*, které se vykládají významy jednotlivých znaků. Za obecné slovníky lze tedy považovat např. XHZ nebo 现代汉语词典 *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn*.
- specializované slovníky – zaměřují se na konkrétní oblast jazyka a na základě jejich specifik je lze rozdělit do dalších subkategorií. Můžeme zde nalézt například: slovník cizích slov – „Slovník výpůjček v čínštině“ *Hànyǔ Wàiláiyǔ Cídiǎn* 汉语外来语词典; slovníky dialektů „Lexikon čínských topolekt“ 汉语方言词汇 *Hànyǔ Fāngyán Cíhuì*; slovníky klasické čínštiny – „Slovník klasické čínštiny“ 古代汉语词典 *Gǔdài Hànyǔ Cídiǎn*. Dále se můžeme setkat např. se slovníky ekonomickými, medicínskými, právníckými atd.

2.2 Indexační metody

Nyní se vrátíme k otázce, jakým způsobem jsou znaky, tj. vstupy, tříděny v čínských slovnících. Principů, podle kterých je můžeme rozčlenit, je mnoho. Abychom byli schopni identifikovat pozici vstupu ve slovníku, databázi nebo publikaci, je klíčovým řadícím systémem či indexem. Například pro počítačové systémy, stejně tak i pro slovníky, je tato funkce jejich základní součástí a umožňuje s nimi efektivně pracovat. Nalézt výraz ve slovnících obecně může být problematické, především pokud o něm máme pouze kusé informace (kupř. neznáme jeho grafickou podobu, výslovnost atd.). Během dlouhého vývoje a neustálého zkvalitňování metod se v současnosti vyprofilovaly čtyři základní metody, s nimiž se

můžeme setkat nejen v tištěných slovnících, ale i elektronických. Ty svojí popularitou pozvolna zastíňují papírové předchůdce. Na základě těchto metod můžeme vstupy řadit pomocí radikálů 部首法 *bùshǒufǎ*, Pinyinů 拼音法 *pīnyīnfǎ*, systému Čtyř rohů 四角号码 检字法 *sìjiǎo hàomǎ jiǎnzìfǎ*, nebo podle tahů 笔画法 *bǐhuàfǎ*. Ve zkratce si tedy představíme přehledný úvod do této problematiky, jak jej předkládají Zádrapa a Pejčochová (2009):

1.1.13 Podle radikálu

Poprvé byl tento systém, indexace znaků na základě jejich grafické a sémantické podoby, představen v období vlády dynastie Han významným učencem a paleografem Xu Shenem v jeho díle *Výklad znaků*. „Tyto oddíly se čínsky nazývaly *bù* 部. V jejich záhlaví, čínsky *shǒu* 首, doslova ‚hlava‘, stál tento významonosný prvek samotný a sloužil k pojmenování oddílů.“ (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 75) Tento systém se však od dnešní podoby razantně lišil v mnoha směrech. Jednotlivé „radikály“ nebyly řazeny vzestupně podle počtu tahů, nýbrž na základě své sémantické podobnosti. Původně měla tato složka nejenom funkci indexační, ale také sémantickou, neboť poukazovala na význam znaku. V pozdější praxi se radikál vyprofiloval zejména jako grafický element sloužící k třídění znaků v lexikonu. Můžeme tedy s určitostí říci, že pojem radikál, tak jak jej chápeme dnes, se ustálil až v období 16. století s příchodem. V moderní lexikografii se stále můžeme setkat s různým počtem radikálů, jako např.: *Moře slov* 辞海 *Cíhǎi* obsahující 250 radikálů (první edice vydaná v roce 1938), *Velký čínský slovník* 汉语大字典 *Hànyǔ Dà Zìdiǎn* s 200 radikály nebo vlivný *Kangxiho slovník* 康熙字典 *Kāngxī Zìdiǎn* s 214 radikály, který uvádí tradiční formy radikálů a je tedy využíván pro indexaci tradičních znaků např. ve slovnících publikovaných na Taiwanu. Mimo jiné je také všeobecně přijímán jako standardizovaný index pro japonskou Kanji. Dalším hojně využívaným je systém 201 radikálů. Jejich specifikace byly ustanoveny v rámci jazykové normy upravující počet, řazení a grafické elementy indexačních komponentů 汉字部首表 *Hànzì Bùshǒu Biǎo*¹², vydaná byla Ministerstvem školství Čínské lidové republiky a Výborem pro státní jazykovou práci¹³ v roce 2009. Radikály jsou zde děleny do dvou základních kategorií, tj. „hlavní radikály“ 主

¹² Tato norma, vydaná ministerstvem školství a známá také jako GF 0011-2009, původně vychází z návrhu vydaného v roce 1983 Výborem pro státní jazykovou práci dříve známým také jako *Čínský výbor pro reformu písma* 中国文字改革委员会 *Zhōngguó wénzì gǎigé wěiyuánhùi*.

¹³ 教育部和国家语言文字工作委员会 Jiàoyùbù hé guójiā yǔyán wénzì gōngzuò wěiyuánhùi.

部首 *zhǔ bùshǒu*, kterých je celkem 201 a „vedlejší radikály“ 附形部首 *fùxíng bùshǒu*. Na počtu vedlejších radikálů se mnoho zdrojů neshoduje, často je uváděn mezi 50–100. *Seznam radikálů* uvádí ve skutečnosti 88 doplňkových, které jsou obsažené v hlavní tabulce v závorkách, a dalších dvanáct je uvedeno v předmluvě této normy. Konkrétně jsou to tyto radikály: 丨 冫 ㄣ ㄥ ㄨ ㄩ ㄨ ㄩ ㄨ ㄩ. (GF 0011–2009, 2009 s. 2) Dle této normy se řídí například poslední vydání slovníků *Xīnhuá Zìdiǎn* 新华字典 a *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn* 现代汉语词典. Podle Zádrapy je situace dnešního lexikografického systému velmi složitá, ale lze všeobecně říci, že se systém indexace podle radikálů využívá především ve slovnících středního a velkého typu. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 77) Nekonzistence systému radikálů v čínských slovnících zvyšuje obtížnost získávání informací o čínských znacích, což nejenže přináší mnoho obtíží při jejich studiu, ale také neumožňuje splnit požadavky standardizace jazyka a písma v dnešním informačním věku. Proto je naléhavé formulovat normy pro radikály čínských znaků a stanovit jednotnou systém radikálů čínských znaků.

1.1.14 Podle výslovnosti

S tímto typem identifikace znaků se dnes již standardně setkáme ve většině čínských slovníků. Díky stoupající popularitě čínského jazyka se už v 19. století začaly objevovat tendence čínských intelektuálů zakomponovat do jazyka transkripční systém, případně úplně nahradit stávající písmo jinou soustavou, například latinkou. Výsledkem plošných jazykových reforem a mnoha nezdárných pokusů o vytvoření jednotné transkripce byl vznik Pinyinu 汉语拼音 *Hànyǔ pīnyīn*. Jde dnes o celosvětově uznávaný univerzální prepisový systém čínského jazyka, který byl vytvořen ekonomem a filologem 周有光 *Zhōu Yǒuguāng* a oficiálně přijat jako standard ČLR v roce 1958 a později v roce 1979 se stal standardem ISO pro prepis čínštiny. Jak uvádí Zádrapa, pinyin je společně s radikály nejrozšířenějším způsobem pro vyhledávání znaků. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 75) Co se týká jeho použití v čínských slovnících, například v *新华字典 Xīnhuá Zìdiǎn*, je seřazen podle abecedy a uveden bez tónových značek. Ke každému výrazu náleží jeden čínský znak jako příklad výslovnosti, tj. 啊 *á*; 八 *bā*; 擦 *cā*; 搭 *dā*. (Xinhua Zidian, 2015) Pokud ovšem nahlédneme například do slovníku *现代汉语词典 Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn*, najdeme zde poměrně rozsáhlý rejstřík pinyinů, který obsahuje všechny tónové značky, tentokrát však již bez příkladů jednotlivých znaků.

V této kategorii je také nutné zmínit předchůdce tohoto systému, jímž je dodnes užívaná „abeceda pro poznamenání výslovnosti“ 注音字母 *Zhùyīn zìmǔ* (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 83), také známá jako *Bo-po-mo-fo*¹⁴. Poprvé byla představena v letech 1913 na konferenci „o sjednocení výslovnosti“, kde se objevila mezi různými návrhy na unifikaci transkripčního systému pro fonetický přepis. Někteří z účastníků navrhovali používat fixní soubor vybraných znaků, na jehož základě by byly znaky řazeny do kategorií podle výslovnosti. Jiní obhajovali speciální soubor symbolů vytvořený pro dané účely. Třetí skupina dávala přednost použití latinky. Tato soustava, předložená skupinou učenců z provincie Zhejiang, byla nakonec vybrána jako národní norma v roce 1918 a pojmenovaná „Národní fonetická abeceda“ 国音字母 *guó yīn zìmǔ*. Inspirací pro Zhuyin byl fonetický systém z rýmovníků, jako např. 切韵 *Qièyùn*, který je považován za jeden z nejvýznamnějších svého druhu. (Kane, 2009, s. 13) Jak již bylo nastíněno, Zhuyin je speciální sada symbolů, jejichž grafická podoba vychází z klasické čínštiny, některé z nich mají přitom podobu dnešních radikálů. Je v ní obsaženo celkem 37 znaků, z toho 24 souhlásek (používají se výhradně jako iniciály), 11 samohlásek (obsahují také znaky používané pouze jako finály) a 3 mediály. Poslední část tohoto systému tvoří tónové značky připojované na konec slova jako diakritická značka. (Zádrapa, Pejčochová, s. 83) Jako příklad můžeme uvést slovo 装 **zhuàng** „šaty, oblečení“; *zh + u + ang-2* ㄓㄨㄥˊ. Dnes se s tímto systémem setkáme výhradně na Tajwanu, kde je rozsah jeho využití poměrně velký a je pojímán jako standardní transkripční systém. Dále je také přijatý jako standard ISO a je součástí Unicode.

1.1.15 Čtyři rohy

Tento systém byl vynalezen Wang Yuwem 王雲五 *Wáng yúnwǔ*, který pracoval v Obchodním nakladatelství Šanghaj¹⁵, kde byla také jeho práce představena veřejnosti v časopise 東方雜誌 *dōngfāng zázhì*. Původně byla tato metoda připravena za účelem zjednodušení práce telegrafistů, ovšem díky své popularitě se nakonec rozšířila po celé zemi a v období 30. a 40. let ji aplikovala většina publikací. Nejznámějším slovníkem, který

¹⁴ Tento název, stejně tak jako název Abeceda, je složenina výslovnosti prvních čtyř písmen tohoto systému: [bɔ][pʰɔ][mɔ][fɔ] ㄅ ㄆ ㄇ ㄈ; z čehož následně vyplývá název Bo-po-mo-fo. (Zádrapa, Pejčochová, 2009)

¹⁵ Obchodní nakladatelství Šanghaj 商务印书馆有限公司 *Shāngwù yìn shūguǎn yǒuxiàn gōngsī* bylo založeno roku 1897 v Šanghaji a je nejstarší nakladatelskou institucí v Číně. Roku 1954 přesídlil do Pekingu, kde získal přezdívku „dvojčata moderní čínské kultury“ 中国近代文化的双子星 *zhōngguó jìndài wénhuà de shuāngzǐ xīng*).

využíval systém Čtyř rohů, je *Moře slov* 辞海 *Cíhǎi*, objevil se také v jedné ze starších verzí 现代汉语词典 *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn*. Tato metoda se skládá ze čtvercového grafického pole, v němž se přiřazuje číslo každému ze čtyř rohů znaku, v závislosti na tvaru „tahu štětce“. Každému „rohu“ v tomto grafickém poli znaku je přiděleno číslo od 0 do 9. Po sobě jdou v následujícím pořadí: vlevo nahoře – vpravo nahoře – vlevo dole – vpravo dole. Každé číslo představuje určité grafické prvky (viz. Tabulka). Umožňuje uživateli vyhledávání bez znalosti výslovnosti nebo radikálu znaku. Tuto metodu používá poměrně mnoho specializovaných lexikonů a indexů, ale není příliš rozšířená, protože zjištění správného čísla není vždy snadné. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 85)

1.1.16 Podle tahů

Tah 笔画 je nejmenší grafickou jednotkou znaku. Dřívější uspořádání podle tahů odkazovalo pouze na počet tahů ve znaku a tvořilo tak pouze doplňkovou metodu k systému čínských radikálů. Jedná se tedy pouze o druh rejstříku, nikoliv o způsob třídění hesláře. Tahy obvykle odkazují na jednotlivé body a čáry různých tvarů tvořících tělo čínského znaku. Těmito tahy mohou být například: vodorovný tah (一), svislý tah (丨), tah zprava shora doleva dolů (丿), bodový tah (丶), vodorovný tah s háčkem (㇇) atd. „*Znaky jsou nejdříve rozdělené do objemných skupin podle celkového počtu tahů. V rámci nich jsou rozřazeny v první řadě podle toho, k jakému typu náleží první tah.*“ (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 88). Jako příklad je možné uvést elektronickou formu slovníku 新华字典 *Xīnhuá Zìdiǎn*, kde nalezneme samostatný rejstřík tříděný podle tahů. Při vyhledávání znaků postupujeme následovně: spočítáme celkový počet tahů a identifikujeme počáteční tah, dále viz tabulka. (Xinhua Zidian, 2015)

2.3 Historický vývoj radikálů

Následující kapitola se věnuje etymologii čínských slovníků a jejich systému řazení znaků. Hlavním úkolem této práce je však komparace rejstříků, které využívají k řazení znaků radikály, z tohoto důvodu se zaměřím především na historický vývoj takových systémů a jejich použití v současnosti. Kapitola obecně rozebírá vybrané čínské slovníky, které měly zásadní přínos pro čínskou lexikografii a podílely se na utváření zmíněné metody použití radikálů. Okrajově také nastíním historické události odehrávající se během jejich vývoje. Jako pomůcku pro historickou segmentaci čínské lexikografie v této práci používám způsob zvolený v knize *Chinese lexicography*. (Yong, Peng, 2008, s. 10) Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se však zaměřím pouze na vybraná období.

1.1.17 Počáteční vývoj radikálů

Jak jsem již výše naznačil, pojem radikál přišel až s Xu Shenovým *Výkladem znaků*, jehož přínos znamenal pro tehdejší čínskou lexikografii revoluci. Třídění znaků před příchodem tohoto díla bylo značně rozličné. V předchozích slovnících, lépe řečeno grammatologických pracích¹⁷, byly znaky řazeny podle různých kritérií, které si autor volil sám podle své potřeby. Tyto práce často sloužily jako vysvětlivky ke starým konfuciánským textům nebo jako příručka pro studenty. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 76; Uher, 2013, s. 208) Během vývoje čínské lexikografie se však odlišilo více než několik různých stylů, jak třídit jednotlivé vstupy. Vzhledem k jejich velkému počtu se zaměříme pouze obecně na ty, které používají indexační systém radikálů.

Xu Shenův *Výklad znaků*, sepsaný na začátku 2.st. nl. během vlády dynastie Východní Han, byl bez pochyby velkým přínosem své doby a jako první představil ucelený systém třídění znaků. Ten se však svým obsahem podstatně lišil od moderních slovníků. V případě tohoto díla však nelze mluvit o radikálech, jelikož funkce, kterou zde plnily, měla mnohem širší význam a je výstižnější tyto jednotky nazývat determinativem. Dalším důležitým faktem je, že Xu Shen v této práci používal staršího menšího písma, z čehož vyplývá, že toto dílo nelze přímo aplikovat na dnešní čínské slovníky. (Uher, 2013, s. 162) Jednotlivé determinativy jsou řazeny od 一 **yī** „jeden“ a končí 亥 **hài** „dítě“. Už z toho je zřejmé, že hlavním kritériem pro uspořádání znaků nebyl počet jejich tahů. Jak uvádí Uher: „Jejich pořadí ve *Výkladu znaků* ukazuje v první řadě na grafické, ve druhé řadě na sémantické souvislosti mezi determinativy. Pořadí vstupů v rámci jednotlivých determinativů se naopak řídí převážně významem znaků.“ (Uher, 2013, s. 162) Uspořádání determinativů, kromě praktičnosti, mělo hluboký filozofický význam, který představoval nekonečný koloběh života. Výběr a pořadí sekcí se z velké části zdá být poháněn touhou vytvořit nepřerušovanou, systematickou sekvenci mezi samotnými determinativy, které tak získaly přirozený, intuitivní vztah (např. Strukturální, sémantický nebo fonetický) s těmi, jež předchází a následují. Do indexu zahrnul determinativy, které nejsou zahrnuty do indexu radikálů dnešních slovníků, jako například 炎 **yán** „plamen“ a 熊 **xióng** „medvěd“. V moderních slovnících jako např. XHZ jsou tyto znaky indexovány pod radikálem 火 **huǒ** „oheň. Na rozdíl od moderních slovníků, které se snaží maximalizovat počet znaků pod

¹⁷ Podle Uhra je výstižnější využití tohoto termínu, neboť kompilace, jež se objevují před příchodem slovníku *Ěryǎ* 尔雅, se svým charakterem od slovníku velmi lišily. Jako příklad můžeme uvést dílo *Knihy historika* Zhou 史籀篇 *Shìzhòupiān*, které sloužilo jako učebnice znaků.

hlavičkou každé sekce, nemá *Výklad znaků* pod některými determinativy uveden žádný znak. Z moderní lexikografické perspektivy se tak může Xu Shenův systém 540 determinativů zdát jinotajný až nelogický. (Yong, Peng, 2008, s. 103)

1.1.18 Období dynastie Qing a založení Čínské republiky

Významný posun zaznamenaly čínské slovníky až v období dynastie Ming a Qing. Obecně řečeno bylo jejich největším přínosem zahrnutí indexu do finální kompilace. První slovník, který přispěl k této modernizaci, byl 字汇 *Zihui* vytvořený učencem Mei Yingzuoem 梅膺祚 *Méi Yīngzuò* v roce 1615. Toto dílo představilo novou zjednodušenou soustavu radikálů redukující jejich počet na tradičních 214. Stal se tak vzorem pro jedny z nejnámějších slovníků užívaných dodnes. Spolu s redukcí počtu radikálů, Mei Yingzuo také přišel s novou metodou jejich uspořádání, která již nezávisela na sémantické souvislosti, ale na počtu jejich tahů. (Yong, Peng, 2008, s. 108) Nový rejstřík tedy řadí radikály sestupně, počínaje jednotahového 一 *yī* až po nejsložitější radikál 龠 *yuè* „flétna“, který obsahuje sedmnáct tahů. Každému radikálu bylo přiděleno číslo, např. radikál 心 *xīn* „srdce“ byl uveden pod číslem 61; radikál 见 *jiàn* „vidět“ pod č. 147; radikál 马 *mǎ* „kůň“ č. 187 atd. Nicméně neexistuje žádné univerzální pravidlo, podle něhož by byly radikály v rámci jednotlivých tahů děleny. Přesto jsou však některé složky řazeny vedle sebe na základě jejich grafické či sémantické podobnosti. Jedná se například o dvoutahové radikály 人 *rén* „člověk“, 儿 *ér* „dítě“, 入 *rù* „vstoupit“, 八 *bā* „osm“; třítahové 土 *tǔ* „země“, 士 *shì* „učenec“.

Jak již bylo řečeno, nový systém radikálů vycházel z původního modelu Xu Shena. Problematika tvorby nového rejstříku byla řešena převážně slučováním radikálů, jak tomu bylo například u původních determinativů *Výkladu znaků*. Např. radikály jako 交 *jiāo* „kříž“, 亥 *hài* „dítě“, 亢 *kàng* „krk“ a 亦 *yì* „podpaží“, které byly sloučeny pod radikál 亠 *tóu* „poklička“, nemohou stát jako samostatný znak. Další metodou bylo rozložení na více složek, jež utvořily další radikály. Často uváděným příkladem bývá původní determinativ 男 *nán* „muž“, který byl rozložen na 力 *lì* „síla“, pod nějž byl následně zařazen 田 *tián* „pole“. Původně však tento determinativ zahrnoval tři znaky 男 *nán*, 甥 *shēng* „synovec“ a 舅 *jiù* „tchán“. Ty byly následně přiřazené pod 生 *shēng* „život“ a 冎 *jiù* „hmoždír“. (Kane, 2009, s. 48) Některé z radikálů nebyly zahrnuty vůbec, protože odkazovaly pouze na malý počet znaků. Tento progresivní model byl postupně přejímán a přichystal půdu pro zrod jednoho

z nevlivnějších slovníků čínských dějin, kterým byl KXZ publikovaný o sto let později v roce 1715. Ten své popularity dosáhl především díky vlivu císaře Kangxiho 康熙帝 *Kāngxī dì*, jenž zadal jeho vytvoření a následně mu dal i jméno. Koncept tohoto slovníku byl založen na systému o sto let starším 字汇 *Zìhuì* a prakticky ho kopíroval. Jeho původním autorem byl ovšem 張玉書 *Zhāng Yùshū*. Pokrokový systém těchto slovníků znamenal snazší způsob vyhledávání informací v těle slovníku, čímž zvýšil jeho užitečnost a praktickou hodnotu. Přestože nebyl zdaleka dokonalý, znamenal velký krok vpřed pro dobovou čínskou lexikografii. Trvalo přibližně 1500 let, než proces kultivace užívání systému radikálů a indexačních metod obecně dospěl do současné podoby. Kangxiho slovník je dodnes považován za standard z hlediska tvorby indexu radikálů, nicméně je postupně vytlačován novou normou sjednoceného seznamu 201 radikálů. Například na Taiwanu jsou Kangxiho radikály dodnes užívány jako předloha při kompilaci slovníků. (Yong, Peng, 2008, s. 274)

Největší změny na poli čínské lexikografie a lingvistiky všeobecně nastávají v období 20. století, kdy společně s rozsáhlými politickými změnami přichází i reforma jazyka. Čínská společnost na začátku tohoto století reflektovala svoji nespokojenost skrze volání po inovacích, což přivedlo mladou inteligenci k myšlence revoluce. Zklamání tradiční čínskou kulturou, jež byla takřka neschopná vyrovnat se s rychlou modernizací, byli mladí učenci dohnáni ke vzpouře proti zastaralým hodnotám a konfucianismu. Zrození Hnutí za novou kulturu v roce 1915 podpořilo celkovou nespokojenost veřejnosti a velmi rychle přerostlo v politický konflikt. S ním přišlo v roce 1919 Májové hnutí a rozrostlo se po celé zemi, což vedlo k politické mobilizaci a postupné radikalizaci čínské společnosti. Tyto události společně s politickými změnami se také výrazně odrazily v literatuře a v jazyce. Přílišná komplikovanost a nesrozumitelnost „literárního jazyka“ 文言 *wényán* opět vzkřísila myšlenku zjednodušit čínský jazyk. To mělo vést ke zvýšení gramotnosti a vzdělanosti obyvatelstva. Strůjci těchto jazykových reforem a kritiky starých čínských tradic byli mladí studenti publikující v časopise *Nové Mladí* 新青年 *Xīn Qīngnián* (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 88) Protipólem konfuciánského tradičního jazyka byla 白话 *báihuà*.¹⁸ Krok za krokem tak byl nahrazen „literární jazyk“ 文言 *wényán* a postupně se vytvořil standardní čínština 普通话 *pǔtōnghuà*.

¹⁸白话 *báihuà* „doslova prostá, srozumitelná řeč, nebo také hovorový jazyk“.

Proces zjednodušení jazyka vedl přirozeně k myšlence ulehčit i tradiční systém psaní, který byl od vzniku vzorového písma *Vzorové písmo* 楷书 *kǎishū* (Slaměnková, 2013, s. 17) z období dynastie Han prakticky nedotčen. Jeden z prvních projektů se objevil již v roce 1909 v časopise *Vzdělání* 教育雜誌 *Jiàoyù zázhi* a navrhoval používání „prostopisu“¹⁹ v rámci všeobecného vzdělání. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 165) V první polovině 20. století bylo vydáno mnoho publikací a návrhů, ve kterých akademická obec vyjádřila všeobecnou podporu myšlenky simplifikace a připravila tak půdu pro budoucí změny znakového písma v Číně.

1.1.19 Období jazykových reforem

K největším změnám však došlo až v roce 1949 po založení Čínské lidové republiky, kdy byl zároveň v říjnu téhož roku ustanoven *Čínský výbor pro reformu písma* 中国文字改革委员会 *Zhōngguó wénzì gǎigé wěiyuánhui*, což během následující dekády vedlo ke zmíněnému vytvoření zjednodušené čínské písemné soustavy. Nově vzniklá úprava se nazývala jako zjednodušené znaky 简体字 *jiǎntǐzì* a tradiční varianta jako 繁体字 *fántǐzì*. (Slaměnková, 2013, s. 17) Hlavním účelem těchto jazykových reforem nové komunistické strany bylo především vzdělávání celého národa, a to v co možná nejširším rozsahu. Kládli se tak důraz na edukaci nižších vrstev obyvatelstva, které byly do té doby prakticky negramotné. Oficiální potvrzení první vlny transformace jazykového systému přišlo 31. ledna roku 1956 s názvem *Plán zjednodušení čínských znaků* (汉字简化方案) *Hànzì Jiǎnhuà Fāng'àn*. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 166)

Během vývoje muselo být zohledněno mnoho faktorů přispívajících k výsledné podobě této reformy. Jak například píše Slaměnková: „*V procesu zjednodušování se mimo jiné přihlíželo i k nestandardním variantám, které již byly mezi obyvatelstvem běžně rozšířeny, což napomohlo k rychlejšímu osvojení reformovaného písma*“. (Slaměnková, 2013, s. 17) Spolu s vydáváním nových tabulek obsahujících zjednodušené znaky byl důležitou součástí nového systému seznam automaticky zkrácených prvků, které jednorázově ovlivnily strukturu velké části užívaných znaků. K těmto změnám došlo v roce 1964. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 164) Zásadní dopad měly také na radikály, v nichž byly uplatňovány principy automatického zkracování prvků. Až na některé výjimky byla většina radikálů

¹⁹Tento novotvar používá Zádrapa v souvislosti s termínem 俗字 *Súzi*, „*vzhledem k tomu, že slova vulgární, prostý i prostý mají v češtině nevhodné konotace a nelze jej použít jednoduše jako přívlastku (...)*“. (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 165)

podstatným způsobem zjednodušena, ale v některých případech zůstaly v původní podobě, především pak pokud se vyskytovaly jako samostatný znak. Jako příklad je možné uvést radikál 讠 **yán** „řeč“; v tradiční podobě 言 (v KXZ uveden pod č. 149). Ten se např. objevuje ve slovech jako 说话 **shuōhuà** „mluvit“; 语言 **yǔyán** „jazyk“. (Kane, 2009, s. 47)

Pokud se opět vrátíme k radikálům, nepřinesla tato vlna reform, kromě jejich simplifikace, žádný nový způsob třídění ani jejich redukci. Naopak způsobila spíše roztržku ve slovníkářské praxi z hlediska vytváření rejstříků obsahujících radikály. Jednotlivé slovníky tak volily svůj vlastní postup při tvorbě těchto indexů. S rostoucím počtem jejich uživatelů se ve 20. století objevila celá řada různých lexikonů prosazujících rozdílný počet indexačních komponentů. Jednotlivé rejstříky se však svojí formou od sebe příliš nelišily, neboť většina z nich respektovala již zavedený Kangxiho systém, který se v tomto směru stal normou udávající množství radikálů, tedy jejich forma byla zachována, ale měnilo se pořadí a množství. (Kane, 2009, s. 47) Tuto situaci, jež doposud nebyla významným způsobem ošetřena, se v roce 1983 pokusil jistým způsobem usměrnit nově vydaný návrh na sjednocení referenčních systémů „*Návrh na sjednocený seznam radikálů čínských znaků*“ 汉字统一部首表(草案) *Hànzì Tǒngyī Bùshǒu Biǎo (cǎo'àn)* (dále jen jako *tabulka sjednocených radikálů*). Ten redukoval stávající systém na 201 radikálů. Hlavním motivem pro kompilaci byla především nejednotnost užívaných soustav. Vznikla tak nová pravidla pro používání radikálů v souladu se stávajícími jazykovými standardy, přičemž jejich hlavním důvodem byla praktičnost a jednota. Důležitým principem při tvorbě této normy bylo respektovat tradici a dodržovat meze doposud stanovených pravidel. Tato norma se řídila třemi hlavními aspekty:

1. rozdělit inventář radikálů na tzv. hlavní 主部首 *zhǔ bùshǒu* a vedlejší (příp. doplňkové) 附形部首 *fùxíng bùshǒu*
2. stanovit pevné pořadí složek uvnitř indexu
3. vytvoření pravidel pro identifikaci indexačních komponentů.²⁰

Nešlo však o prosté zjednodušení radikálů, ale byly zde zahrnuty i tradiční formy a různé varianty jejich zjednodušených prvků. Zároveň byly některé radikály, zejména ty, které odkazovaly pouze na nízký počet znaků, sjednoceny do jednoho, nebo bylo jejich množství úplně redukováno. Ačkoliv byl tento návrh přijat a měl být plošně prosazován, většina slovníků se jej rozhodla ignorovat. Takovým slovníkem byl i XHC, který ještě ve svém

²⁰Ministry of Education of People's Republic China [online]. 教育部.政务: ©2010 [cit. 10. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.moe.gov.cn>

čtvrtém vydání propagoval systém 189 radikálů. (Kane, 2009, s. 47) Poslední znění této normy bylo publikováno v roce 2009 Pracovním výborem pro jazyk a písmo ČLR 国家语言文字工作委员会 *Guójiā yǔyán wénzì zuò wěiyuánhui*²¹ a následně přijato jako univerzální norma sjednocující počet radikálů. Vešlo v platnost 1. května 2009. Předtím však následovalo vydání několika dalších předpisů, podle nichž se řídila finální podoba normy, známé jsou jako „*Seznam čínských radikálů*“ 汉字部首表 *Hànzì Bùshǒu Biǎo*. Ten byl později využit jako vzor pro pořadí a počet radikálů ve *Specifikace pro určení indexačních komponentů ve znakové sadě GB13000.1* GB13000.1 字符集汉字部首归部规范 *GB13000.1 Zìfújí Hànzì Bùshǒu Guībù Guīfàn* (dále jako *Specifikace pro určení indexačních komponentů*). Tato specifikace obsahuje celkem 20 902 znaků, v níž je každý čínský znak přidělen pouze k jednomu jedinečnému radikálu a není komplikací, že jeden znak obsahuje více částí (prvků). (GF 0012–2009, 2009) Index zkompileovaný podle této předlohy je velmi efektivní, neboť nabízí uživateli zcela nový mechanismus k vyhledávání čínských znaků pomocí indexu obsahující radikály. Uživatel tak nadále není nucen rozumět vztahu mezi indexačním komponentem a znakem. Pro efektivnější vyhledávání, zakomponovali autoři mnoha současných slovníků do radikálových rejstříků alternativní řazení znaků, tzn. znak, u kterého je složité určit jeho indexační složku, může být zařazen pod několik různých radikálů. K tomu dochází zejména kvůli své vysoké frekvenci užívání některých znaků, které jsou v rámci tohoto systému jednoduše přiřazeny k dalšímu radikálu s nižším počtem tahů. Tato norma dodnes slouží jako lexikografický standard a byla také zpracována elektronicky. Během 80. a 90. let vydal Pracovní výbor pro jazyk a písmo další dokumenty stanovujících pravidla jazykových norem. (GF 0012–2009 , 2009)

1.1.20 Radikály v digitální formě

Dalším zlomovým bodem, a to nejen pro čínský jazyk ale všeobecně pro celý svět, byl příchod digitální revoluce. Stejně tak jako západ, i východ se musel přizpůsobit elektronickému věku a zdigitalizovat své písmo. Vzhledem k jeho komplikovanosti oproti latince bylo nutné vytvořit systém, který by byl schopný efektivně kodifikovat čínské znaky. Z tohoto důvodu byla poprvé v roce 1981 představena normativní sada znaků GB2312. Stala se klíčovým kódováním pro zpracovávání znaků komunikačními systémy a médii. V současnosti zůstává jedním z nejvyužívanějších typů kódování a je podporována téměř

²¹Tento název pochází z roku 1985, kdy byl změněn z původního pojmenování Čínský výbor pro reformu písma (Slaměnková, 2013)

všemi čínskými a mezinárodními softwary staršího typu na pevninské Číně. Základní sada obsahuje 6 763 čínských znaků a 682 nečínských grafických znaků. Tento typ byl následně vystřídán kódovací normou GBK.²² Znaky v sadách zde byly řazeny podle radikálů na základě původního návrhu *Tabulky sjednocených radikálů* a následně byly systematizovány v souladu s GB13000.1. Spolu s již zmíněnou zjednodušenou sadou znaků byla také vytvořena varianta zahrnující výhradně tradiční čínské znaky, jejíž finální verze, GB 12345, byla přijata jako standard pro elektronické zpracování znaků v roce 1990. Tyto normy jsou však dnes již zahrnuty v sadě GB18030²³, která je až na několik malých nedostatků kompatibilní s Unicodem a patří také do základní mnohojazyčné platformy BMP.²⁴ (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 90)

Unicode je v současnosti nejrozšířenějším univerzálním kódovacím systémem písma po celém světě. Byl založen v roce 1991 v Kalifornii. Původně vznikl už v roce 1986 jako projekt pro vytvoření referenční databáze mapující vztahy mezi identickými japonskými a čínskými znaky (zjednodušené i tradiční), to pro uživatele tiskáren Xerox. Ti se často setkávali s problémem tisku zejména čínských znaků. Jelikož byla dosavadní čínská znaková sada nedostatečná, začalo se užívat japonské znakové sady. Současně v letech 1988 zahájili podobný projekt technici společnosti Apple, kteří vytvořili thesaurus čínsko-japonsko-korejských znaků. Spojením těchto dvou studií byl následně v roce 1989 vytvořen prvotní koncept Unihan (celý název *Han Unification*) a ve stejném roce byl předložen návrh k zahrnutí této znakové sady do standardní normy ISO/IEC 10646. Dnes je častěji využívaným termínem pro tento název pojem *CJK Unified Ideographs* (anglická zkratka pro *Chinese-Japanese-Korean*) obsahující čínské 汉字 *hànzì*, japonskou *kanji* a korejský *hanja*. Čínské impérium díky svému politicko-kulturnímu vlivu rozšířilo systém svého písma i do okolních států. To je také důvod, proč japonské a korejské písmo dodnes používá regionální varianty znaků původně převzaté z čínského písma. Byla proto vytvořena databáze CJK, která si bere za úkol unifikaci těchto rozdílných stylů písma (Unicode, 2019, s. 704) „*Vychází z předpokladu, že přes dílčí tvaroslovné rozdíly představují varianty běžné v daných zemích jedinou abstraktní jednotku, totiž znak (character) ve smyslu grafému, zatímco konkrétní provedení (glyph) se všemi zvláštnostmi je pouze povrchovým jevem, jenž by měl být ošetřen nikoli kódováním, nýbrž až na rovině fontů prohlížeče.*“ (Zádrapa, Pejčochová, 2009, s. 91)

²²GBK-1995 (汉字内码扩展规范) .

²³信息技术中文编码字符集 Xìnxì jìshù zhōngwén biānmǎ zìfú jí.

²⁴ BMP je zkratkou anglického spojení *Basic Multilingual Plane*, což je první rovina Unicode (rovina číslo 0), která obsahuje znaky pro téměř všechny moderní jazyky. Primárním cílem BMP je unifikace dřívějších znakových sad a znaků pro psaní.

Hlavní problém při sjednocování jednotlivých znaků spočívá buď v sémantické diverzitě znaků jednotlivých jazyků, nebo v přílišné grafické rozdílnosti. Na tyto problematické znaky se proto nahlíží dále jako na samostatné jednotky, které nejsou zahrnuty do generální části databáze, ale je jim přidělena zvláštní kategorie podle jejich etymologie. Základem pro zpracování grafických variant znaků obsažených v CJK se staly jednotlivé národní normy, tedy například již zmíněné GB 2312-80 pro zjednodušené znaky a GB 12345-90 pro tradiční znaky. Vzhledem k obsáhlosti znakových sad a problematice kódování tohoto písma jsou rozděleny do více kategorií, které obsahují například základní sadu nejpoužívanějších znaků, nepoužívané či neslučitelné znaky. (Tamtéž, s. 704). Každému znaku je následně přidělen kód, který poukazuje nejen na jeho pořadí v rámci databáze, ale i na jeho konkrétní kategorii, v níž se nachází. Tedy například 牛 **niú** „kráva“ je možné nalézt pod kódem U+725B. V dnešní době jsou kódy Unicode zahrnuty v mnoha elektronických dvoujazyčných i v samotných čínských slovnících a lze je nalézt jako dodatek v popisu daného znaku.

Další otázkou je, jakým způsobem je možné vyhledávat jednotlivé znaky v těle databáze. Jako model pro vyhledávání znaků byla zvolena sedmá edice KXZ z roku 1989, neboť obsahuje převážnou většinu zdrojových znaků zahrnutých v jádru databáze. Unicode se však řídí dalšími třemi slovníky, jimž je přidělena prioritní hodnota. První a třetí místo zaujímá KXZ a *Velký slovník čínštiny* 汉语大词典 *Hànyǔ Dà Cídiǎn*. Pokud se tedy objeví znak, který není dohledatelný v tomto slovníku, ale nachází se v jiném, je mu pak přidělena extrapolovaná pozice z Kangxiho slovníku podle předcházejícího znaku. Vzhledem k tomu, že předlohou pro řazení znaků v CJK je KXZ, byla Unicodem adoptována metoda třídění znaků podle 214 radikálů a počtu tahů (ty se nachází v rozmezí kódu 2F00–2FDF). Tato metoda je následně aplikována nejen na čínské tradiční a zjednodušené znakové sady, ale i na sady japonských a korejských variantních znaků. Funguje stejným způsobem jako ve slovníkové předloze, navíc přistupuje k řazení znaků podobným způsobem jako mnoho dalším čínských znakových slovníků, tj. řazení znaků k více radikálům. Je tedy nutné určit radikál příslušného znaku např. 说 [說] **shuō** „mluvit“, jehož radikálem je 讠 [言] **yán** „řeč“, dále počet jeho tahů (zjednodušená forma 2 tahy; tradiční forma 7 tahů) a následně je třeba jej vyhledat v rejstříku. Na rozdíl od oficiální čínské verze v *Seznamu radikálů* nebyl indexační systém podle radikálů v Unicodu nijak upravován ani redukován a jeho zjednodušení vychází pouze z principů převzatých z norem z období reformy čínských znaků. Tvůrci Unicode komentují tuto metodu jako komplikovanou, neboť u některých radikálů je počet jejich tahů často nejednoznačný. (Tamtéž, s.710) Dalším problémem je, že

ostatní autoritativní zdroje řadí některé znaky odlišným způsobem, tj. k jiným radikálům. Podle Unicode nebyla doposud stanovena žádná univerzální norma udávající, který soubor radikálů by měl být použit pro určité znaky. Jako nejautoritativnější pramen týkající se úpravy radikálových indexů je tak přijímán *Kangxiho slovník*.

3. Analýza

Tato část bakalářské práce je zaměřena na výzkum systému 201 radikálů, jež je obsažený ve znakové sadě *GB13000.1 Normativní seznam znaků pro určení indexačních komponentů* GB13000.1 字符集汉字部首归部规范, který je následně porovnán se znakovou databází Unicode.

Vzhledem k rozsahu této práce se zaměřuji pouze na grafickou komparaci vytvořeného korpusu. Především se zaměřuji na rozdílné aspekty principů identifikace indexačních komponentů. Klíčovým bodem je tedy vytvoření korpusu a následná analýzy jeho obsahu.

3.1 Komparace systémů indexace čínských znaků

Tato část bakalářské práce představuje dva systémy, které jsou v prostředí čínského jazyka nejpoužívanějším způsobem, jak třídit znaky na základě radikálů. Jedná se konkrétně o již zmíněnou specifikaci *Seznam čínských radikálů* vydanou v roce 2009 Pracovním výborem pro jazyk a písmo ČLR a použitou ve *Specifikaci pro určení indexačních komponentů* upravující pořadí znaků a jejich pozici v rámci indexu. I přesto, že se její první verze z roku 1993 stala součástí ISO/IEC10646.1-1993, byla donedávna prakticky přehlížena. Nyní je využívána při tvorbě slovníků a byla zahrnuta do osnov výuky čínského jazyka v ČLR. Tento systém řazení znaků byl převzat slovníky jako např. XHC a XHZ. Jeho protipólem se stává seznam radikálů Unicode, který v rámci vydání znakové sady *CJK* využívá pro indexaci znaků Kanxiho seznam radikálů, což je tedy původních 214 radikálů. (GF 0012–2009, 2009)

Středem zájmu této práce je tedy zmíněná norma pro určení indexačních komponentů GB13000.1 představující nový referenční rámec zahrnutý do osnov výuky jazyka v Číně. I přesto, že byla dlouho ignorována v akademických kruzích i slovníkářskou praxí, stala se standardním pravidlem, které posouvá problematiku radikálů o krok vpřed. Hlavním cílem této práce je zjistit, na základě, jakých principů funguje identifikace indexačních složek v čínských znacích ve specifikaci GF0012-2009. Dalším úkolem je porovnat radikály v *Seznamu čínských radikálů* a v databázi Unihan, kde budeme sledovat jejich rozdíly a dále specifikovat principy, podle kterých se při identifikaci indexačních složek postupuje. Nejprve se zaměříme na radikály odstraněné nebo sloučené s ostatními a také na způsob, jakým se tento fakt promítl v novém systému 201 radikálů. Dále se pokusíme na příkladových znacích porovnat rozdílné metody při identifikaci indexačních složek ve dvou znakových sadách.

3.2 GB13000.1

Mnohokrát zmíněná znaková sada GB13000.1 je v současnosti oficiální národní normou v ČLR. Její poslední znění bylo ministerstvem školství zahrnuto do učebních osnov čínského jazyka. Hlavním motivem ke kompilaci této normy byla především nejednotnost užívaných systémů, které působily komplikace při rozpoznávání jejich indexačních složek. Především u zjednodušených znaků, jež v některých případech změnilly svoji formu natolik, že řazení společně s jejich tradičními formami již nedávalo smysl. Tato norma zahrnuje velké množství dalších specifikací a rozšíření, tato část se však zaměří pouze na upřesňující radikály a jejich užití.

Prvním souborem, který stanovuje počet a pořadí radikálů v rámci indexu, je již zmíněný *Seznam radikálů*, obsahuje také dodatek vyjadřující se k úpravě starších verzí. Nový rejstřík zahrnuje 201 radikálů oproti seznamu o 214 radikálech. Jak již bylo zmíněno, je rozdělen na dvě základní kategorie, tj. „hlavní radikály“ 部首 *zhǔ bùshǒu* sloužící jako referenční slovo v rámci rejstříku, a „vedlejší radikály“ 附形部首 *fùxíng bùshǒu*. V kategorii vedlejších radikálů se můžeme setkat se třemi různými typy složek, jež se vztahují k hlavním radikálům. Jsou jimi tradiční formy znaků jako např. 門 *mén* „dveře“, 貝 *bèi* „škeble“, 馬 *mǎ* „kůň“) a „variantní“ formy (např. 冂, 扌, 讠).

Indexy použité v *GB13000.1 Normativní seznam znaků pro určení indexačních komponentů* a znakové sadu *Unihan* se v zásadě neshodují především na počtu radikálů, ale ani na příslušnosti jednotlivých znaků k daným radikálům. Tato neshoda vyplývá z rozdílného určení základního indexačního komponentu znaku. K tomuto jevu dochází např. u znaků jako 买 *mǎi* „koupit“, 个 *gè* „obecný numerativ“, 必 *bì* „jistě“, 我 *wǒ* „já“ nebo 功 *gōng* „práce“. Znaky, které již nejsou v rámci nového systému samostatnými radikály, jsou v souladu s pravidly nové normy zařazeny pod jiný radikál. Dochází k tomu například u radikálů jako 二 *èr* „dva“, 入 *rù* „vstoupit“, 爻 *yáo* „křížit se“, 用 *yòng* „použít, potřebovat“, 玄 *xuán* „temný, tajemný“ atd. Účelem jejich redukce bylo především dosažení větší praktičnosti, z toho důvodu byly odstraněny radikály graficky podobné, ty, které odkazovaly na příliš malý počet znaků nebo obsahovaly některý z prvků obsažený v jiném radikálu s menším počtem tahů. Následně uvádím seznam redukovaných a nově vstupujících radikálů řazený vzestupně podle počtu tahů. Zaměřuji se zde výhradně na změny indexačních komponentů v novém *Seznamu čínských radikálů* (GB 13000.1, 1993):

3.3 Pravidla identifikace indexační složky ve znacích

Jak jsem již nastínil, norma GB13000.1 se odlišuje od původního systému v KXZ nejen rozdílným počtem radikálů, ale i způsobem identifikace indexačních složek ve znacích. Ke správné identifikaci radikálu je podstatné rozložit znak na jednotlivé prvky, ve kterých následně bude možné určit indexační složku. Specifikace určující obecná pravidla pro strukturní rozklad znaků na jednotlivé prvky se nazývá *Normativní seznam prvků ve znakové sadě GB13000.1 pro elektronické zpracování čínských znaků* 信息处理用 GB 13000.1 字符集汉字部件规范 *Xìnxī Chǔlǐ Yòng GB 13000.1 Zìfújí Hànzì Bùjiàn Guīfàn*. (Slaměňíková, 2017, s. 34) Ten je jednou z kánonických norem, podle níž se zároveň řídí *Specifikace pro určení indexačních komponentů*, a je klíčovým manuálem při identifikaci radikálů. Znaky lze podle jejich grafické struktury a počtu obsažených prvků rozdělit do dvou kategorií 独体字 a 合体字, které jsme již zmiňovali v předchozích kapitolách. V případě jednoduchých znaků lze radikál identifikovat podstatně jednodušeji, neboť znak samotný může být radikálem. V opačném případě na něj aplikujeme metodu rozkladu na jednotlivé tahy, kde se řídíme podle GB 13000.1 字符集汉字字序 (笔画序) 规范 GB 13000.1 *Zìfújí Hànzì Zìxù (Bìhuà Xù) Guīfàn*, následně pak určíme jeho indexační komponent ze seznamu jednotahových radikálů. Pokud se však jedná o složený znak, je nutné přejít k jeho rozkladu. Abychom byli schopni identifikovat radikál, musíme nejdříve znaky rozložit do menších jednotek v závislosti na jejich struktuře. Následně uvádím příkladové znaky a základní pravidla, jimiž se tato norma řídí při určování radikálů (GB13000.1, 2009, s. 2)²⁵:

1. Za podmínky, že složky vyskytující se ve znaku mohou být všechny identifikovány jako radikál (tj. složky jsou na pozici vlevo či vpravo; nahoře, dole; uvnitř nebo vně), indexační složkou se automaticky stává prvek nacházející se na pozici vlevo, nahoře nebo vně znaku, opět v závislosti na jeho struktuře.
Např.: 彬 **bīn** „elegantní“ (木), 旧 **jiù** „minulý“ (丨), 裹 **guǒ** „zabalit“ (亠), 暮 **mù** „soumrak“ (艹), 圆 **yuán** „kulatý“ (口).
2. V případě, že nelze indexační složku identifikovat před rozkladem znaku vlevo nebo nahoře, použijeme pro rozpoznání radikálu pravou či dolní část. Pokud je znak typu

²⁵ V příkladech je vždy uveden znak s pinyinem a českým překladem, za ním je uveden v závorce radikál, který slouží k indexaci tohoto znaku

centrální nebo obklopující struktury a jeho vnější strukturu nelze identifikovat jako radikál, použijeme k určení radikálu jeho vnitřní část.

Např.: 穎 **yǐng** „obilka“ (页), 荆 **jīng** „křoví“ (刀), 弯 **wān** „ohyb“ (弓), 鬻 **jué** „zírat“ (又), 岛 **dǎo** „ostrov“ (山), 载 **zài** „naložit“ (车).

3. Jestliže nemůžeme uplatnit při určování radikálu výše zmíněné postupy a nelze s přesností identifikovat indexační složku v levé, pravé, horní či dolní části, postupujeme následovně:

Nejprve určíme dva základní komponenty znaku v závislosti na jeho struktuře:

vertikální struktura 鬻 **juān** „hbylý“ = 益 a 蜀

horizontální struktura 蠢 **chǔn** „hloupý“ = 春 a 虫

centrální struktura 幽 **yōu** „uvěznit“ = 幺 a 凵

Je-li znak složen do vertikální struktury, např. 黽 **niǎo**, při jeho rozložení na jednotlivé prvky se pokusíme radikál rozpoznat nejdříve v levé části znaku. V tomto případě je tedy prvním komponentem 男. Pokud však nelze tuto složku identifikovat jako radikál pokračujeme v jeho rozkladu na další prvky 田 a 力. Následně pak postupujeme podle první metody identifikace index. složky, nejdříve začneme v levé nebo horní části znaku, tj. pole 田 **tián**, který určíme jako radikál. V případě, že nelze rozpoznat radikál v levé horní části znaku, jako je tomu např. u znaku 鬻 **juān**. Při jeho rozložení aplikujeme druhou metodu, tj. určíme radikál v pravé či dolní části levé složky znaku 益 kde učíme radikál 皿 nádoba **mǐn**.

Pokud po rozložení znaku v jeho levém či horním komponentu nelze identifikovat radikál před jeho dalším rozkladem, musíme se zaměřit na pravou či dolní část komponentu. Jako příklad uvedeme 贖 **zé**. Při jeho rozkladu na prvky 臣 a 責 se zaměříme na pravou část, kterou dále rozložíme na 𠄎 a 贝, kde již bez problému můžeme rozpoznat radikál škeble 贝 **bèi**.

Např.: 鬻 **juān** „hbylý“ (皿), 黽 **niǎo** „dělat si legraci“ (田), 贖 **zé** „pronikavý, hluboký“ (贝), 蠢 **chǔn** „hloupý“ (虫), 贏 **yíng** „vyhrát, získat“ (月)

4. Pokud nejsme schopni identifikovat radikál v žádné ze struktur znaku, v tomto případě určíme jako radikál první tah ve znaku.

Např.: 三 **sān** „tři“ (一), 暢 **chàng** „hladce, bez překážek“ (|), 果 **guǒ** „plod, ovoce“ (|), 粵 **mǎo** (J), 我 **wǒ** „já“ (J), 良 **liáng** „dobrý, výborný“ (、), 承 **chéng** „držet“ (冫)

5. Pokud je v jedné ze složek či v celém znaku možné rozpoznat větší skupinu tahů, která může tvořit radikál a zároveň se překrývá s dalšími složka, upřednostníme při identifikaci indexační složky větší jednotku.

Např.: 贛 **gàn** „vlastní jméno řeky Gan“, je v horní části levého komponentu možné nelézt tyto radikály: 讠, 亠, 立 a 音, kde je komponent o větším počtu tahů vždy nadřazený menším jednotkám. Radikálem je tedy zvuk 音 **yīn**.

U znaku 靡 **mí** „marnotratný, extravagantní“, vnější komponent znaku obsahuje následující prvky: 丷, 广 a 麻, zde opět určíme jako radikál jednotku s větším počtem tahů, tj. radikál konopí 麻 **má**.

3.4 Unicode

Jak jsem již zmínil v předchozích kapitolách, znaková sada CJK je specifická především, díky faktu, že vytváří univerzální pravidla pro sjednocování variantních forem čínských japonských a korejských. Nicméně, mimo sjednocování znakového písma nevytváří nová pravidla, která by přispívala k vývoji v oblasti současné sinologie. Pravidla užívaná pro rozklad znaků na prvky, identifikaci indexačních složek atd. pouze přejímají z existujících systémů a dále je nerozvádějí. Pro identifikaci indexační složky u čínských znaků využívají modelu KXZ. Ten podle některých zdrojů (Yong, 2008; Zádrapa 2009; Kane, 2009) bezesporu vychází z Xu Shenova modelu determinativů ve *Výkladu znaků* a několika dalších vlivných slovníků z tohoto období. Základem tohoto systému byla grafická podobnost a sémantická propojenost radikálů²⁶ se znaky. (Uher, 2013, s. 209) Tyto principy se v KXZ, i přes značnou redukci radikálů, zachovaly. Ani po více než 300 letech se koncept KXZ prakticky nemění. Je tedy nutné podotknout, že jestli radikály v minulosti sloužily jako ukazatel významových kritérií, během jazykového vývoje tuto funkci částečně ztratily. Směrnice Unicode (2019) následně uvádí, že po přechodu na zjednodušené znaky byla indexace pomocí radikálů prováděna podle automaticky zjednodušovaných prvků. Lze tedy říci, že kromě přechodu od tradičních znaků ke zjednodušeným, systém 214 radikálů KXZ neprošel žádnou změnou(Unicode, 2019, s. 717)

²⁶ V případě *Výkladu znaků* se jedná o determinativ.

3.5 Korpus

Zadáním mé práce bylo porovnání znaků s rozdílnou indexační složkou a jejich následná analýza. Při tvorbě korpusu jsem tedy porovnával zmíněný inventář se znakovou sadou Unicode, jež je dostupná online.²⁷

Z celkového počtu jsem vytrídil 432 znaků, které mají v rámci zkoumaných systému rozdílné indexační složky. Rozsah zkoumaného materiálu byl omezen pouze na znakovou sadu v *GB13000.1 Normativním seznamu znaků pro určení indexačních komponentů* *GB13000.1 字符集汉字部首归部规范*. Znaky, které se vyskytovaly pouze ve znakové sadě Unicode nejsou v této práci obsaženy. Tradiční znaky obsažené v korpusu byly vybrány pouze k účelům demonstrace fungování těchto dvou zkoumaných systémů. Primárně se zaměřuji na zjednodušené znaky. Dále nebyly do korpusu zahrnuty znaky, které slouží ve znakové sadě Unicode jako radikály.

Níže uvedená tabulka obsahuje kompletní seznam všech 201 hlavních radikálů a 99 vedlejších radikálů podle nejnovější úpravy *Seznamu radikálů* *汉字部首表 Hànzì Bùshǒu Biāo*. Číslování radikálů a jejich pořadí, je totožné se zmíněným seznamem radikálů. Při uvádění možných pojmenování radikálů vycházím primárně ze Zádrapy a Pejčochové (2009), který zahrnuje všech 214 radikálů KXZ. U radikálů, jejichž pojmenování nebylo nalezeno v české literatuře, jsem použil vlastního překladu.

Znaky s rozdílnou indexační složkou definované v korpusu jsou seřazeny do dvou kategorií. Vytvořené kategorie následně pojmenovávám jako „Skupinu A“, která reprezentuje znakovou sadu obsaženou ve *Specifikaci pro určení indexačních komponentů*. Druhá kategorii nazývám „Skupina B“ a zastupuje znakovou sadu *CJK Unified Ideographs*. Pokud byla indexace vybraných znaků shodná v obou systémech, je kolonka označena symbolem (/).

²⁷ Unihan Radical-Stroke Index: Unicode Standards. *Unicode Consortium* [online]. 3. 1. 2007 [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.unicode.org/charts/unihanrsindex.html>

č.	Hlavní radikály	Vedlejší radikály	Pinyin	Jméno	Příklady rozdílného řazení znaků	
					GF 0011-2009	Unicode
1	一		yī	jeden	才开夫卅屯再百夹 凶求束更龙表画事 奏甚歪重昼彳哥隹	上丑並 喪
2	丨	丨	gǔn	svislý tah	旧申电由师曲果畅	个彡争举事
3	丿		piě	levý tah	九丸及彡丹生册年 朱我卯系垂臾粵	乃之丢
4	丶		zhǔ	bodový tah	之半必永农良叛	丸丹主
5	㇇	㇇ ㇇ 乙 丨	yǐ	hák	乃卫习乡丑弗承虱	九乱軋乾乾
6	十		shí	deset	古克直丧真戴	半卅单卓
7	厂	厂	chǎng	svah	仄反斥厄压盾雁廛 廛廛廛	/
8	匚		fāng	koš	巨巨	/
9	卜	卜	bǔ	prasklina	上占贞卓桌	卧
10	冂		jiōng	hranice	网同周罔	册再冒最
11	八	丷	bā	osm	分兑并弟岔並瓮单 贫翁酋前舆	冀
12	人	亻 入	rén	člověk	个化合攸念舍拿盒 龕舒	仄
13	勹		bāo	obal	甸甸甸甸	匏
14	儿		ér	nohy	/	允六光充兑免克
15	匕		bǐ	lžíce	旨疑冀	化
16	几	几	jǐ	stolek	朵咒夙	凳
17	宀		tóu	poklička	六市充主夜毫哀哀 烹哀就稟裹豪甕甕	产亲

18	宀		bīng	led	次	冬习
19	冖		mì	přikrývka	军冨冨	农
20	凵		qū	bedna	凵	出凿
21	卩	巳	jié	pečeť	/	卫卮卵
22	刀	刂	dāo	nůž	召刂争负免荆象詹 豫	分刊刂刂刘则利 刂到剂前髡劓
23	力		lì	síla	/	功劝务男劳
24	又		yòu	pravá ruka	邓劝圣欢观鸡艰难 鬻	及反取叛
25	厶		sī	soukromý	允弁台丢能矣	去隹
26	廴		yǐn	chodník	/	/
27	干		gān	štít	刊罕顽乾	年幸并幹
28	工		gōng	řemeslo, práce	功攻贡汞项	巨差
29	土	士	tǔ	země	去吉志毒幸喜	圣压壮埤垂堊壘
30	艹	艸	cǎo	tráva	劳菲薨幕暮慕	荆
31	寸		cùn	palec	刂	将
32	廾		gǒng	ruce	/	开弁异弄
33	大		dà	velký	牵耷套匏	夫夹奚奏
34	尢	兀允	wāng	chromý	虺脛	龙就
35	弋		yì	střílet z luku	弋鸢弋雉	弑
36	小	丩	xiǎo	malý	光当雀辉耀轟	/

37	口		kǒu	ústa	冑虽鸣戢饗	古叵召占句台合 同吉名各启吝咒 周和哥哭唇喜
38	口		wéi	ohrada	/	凶
39	山		shān	hora	幽幽	岔密狃
40	巾		jīn	šátek	幘	市师帚帘幕冪
41	彳		chì	krok	徼	/
42	彡		shān	peří	须	彬彘
43	夕		xī	večer	名飧	夙夜
44	夂		zhǐ	krok	冬务各条备惫	/
45	丩	冫	qiáng	postel	壮妆状将戕	/
46	广		guǎng	přístřešek	邝腐	/
47	门	門	mén	dveře brána	/	/
48	宀		mián	střecha	字牢密鞞蹇	/
49	辵	辵	chuò	kráčet	/	/
50	冫	冫	jì	rypák	灵帚	刍当
51	尸		shī	mrtvola	尾尿鸣屎犀麤	屍
52	己	己巳	jǐ	sám vlastní	异改忌	/
53	弓		gōng	luk	粥	弗弟
54	子		zǐ	dítě	尫	字孚孝孳
55	屮	屮	chè	výhonek	出蚩	屯

56	女		nǚ	žena	孀	妆妥妾威姜嫫嫫
57	飞	飛	fēi	letět	/	/
58	马	馬	mǎ	kůň	/	/
59	幺		yāo	mladý	/	乡幽
60	《		chuān	řeka	/	/
61	王	玉	wáng	král	弄望斑	生琵
62	无	无	wú	nemít	暨蠶	/
63	韦	韋	wéi	opozice	/	韩
64	木	木	mù	strom	杰相彬	朱朵条束采果某 桌栗替楚
65	支		zhī	větev	/	/
66	犬	犴	quǎn	pes	哭狺	状
67	歹	歹	dǎi	zlo	/	/
68	车	車	chē	vůz	斩	军辈辉辔
69	牙		yá	zub	鸦雅	穿
70	戈		gē	kopí	威	我戕戟戩戴
71	比		bǐ	srovnávat	毕毕皆琵	毘
72	瓦		wǎ	střešní taška	/	瓮瓶甕
73	止		zhǐ	chodidlo; zastavit	肯雌	歪
74	支	攴	pū	zlo; smrt nečestí	撻嫫犛	攻改攸败放敌
75	日	日	rì	slunce	冒最量鼃	旧句更旨曲昏昼 暮暨

76	贝	貝	bèi	škeble	则败	贞负贡贫贰贾羸 贛
77	水	氵水	shuǐ	voda	酒	永求凶汞尿泉滕
78	见	見	jiàn	vidět	/	观覓觐覩
79	牛	牛	niú	kráva	/	牢牵犀犛
80	手	扌手	shǒu	ruka	看	才承拿眊摹摩
81	气		qì	plyn	/	/
82	毛		máo	vlas	/	尾笔毫毫麾
83	长	長長	cháng	dlouhý	肆	套
84	片		piàn	destička	/	/
85	斤		jīn	libra	欣	斥斫斩斧
86	爪	爪	zhǎo	dráp	孚妥采觅舀奚	/
87	父		fù	otec	斧	/
88	月	月	yuè	měsíc	别肚胡背滕羸羸騰	望朝
89	氏		shì	rod	昏	/
90	欠		qiàn	dlužit	/	次欢欣欲歆
91	风	風	fēng	vítr	/	飒
92	殳		shū	píka	穀	/
93	文		wén	literatura	刘吝恣紊	斐斑
94	方		fāng	čtverhranný	邠放瓶	/
95	火	灬	huǒ	oheň	/	灵杰羔烹焦

96	斗		dǒu	duťá míra	/	料斛斡
97	户		hù	dveře	启肩扇雇	/
98	心	忄 小	xīn	srdce	/	必忌忒志念忝恧 息恙恳悉惫悲
99	毋	母	wú	záporka; ne...!	/	毒
100	示	礻	shì	projevovat	弑	票稟
101	甘		gān	sladký	某	甚甜魁
102	石		shí	kámen	斫	砉磨
103	龙	龍	lóng	drak	垄砉袞聳 聳	龕
104	业		yè	řemeslo	芋凿邛	/
105	目		mù	oko	/	直真相盾看着眚 瞽瞽矍
106	田		tián	pole	男毘胃累替翮	申由电甸画备畅 番
107	罍		wǎng	sít'	罍	网罕罔
108	皿		mǐn	nádoba	/	盒盘盖
109	生		shēng	život	眚	/
110	矢		shǐ	střela	/	矣
111	禾		hé	obilí	利和	/
112	白		bái	bílý	泉魄	百皆
113	瓜		guā	tykev	/	瓣
114	鸟	鳥	niǎo	pták	/	鸡鸣鸢鸱鸱鸱鸱 鸱鸱鸱鸱鸱鸱
115	疒		nì	nemoc	/	/

116	立		lì	stát	产妾亲飒翊	/
117	穴		xué	jeskyně	帘穿	/
118	疋	疋	pǐ	šťůček látky	胥蛋楚	疑
119	皮		pí	kůže	颇	/
120	𠂔		𠂔	obrácený zády rozkročené nohy	凳	/
121	矛		máo	kopí	蝨	/
122	耒		lěi	pluh	/	/
123	老	耂	lǎo	starý	孝耄	/
124	耳		ěr	ucho	聃取聃	耷耷
125	臣		chén	ministr	卧	/
126	西	西 西	xì	západ	莖贾栗粟粟	/
127	而		ér	a	恧鹑	/
128	页	頁	yè	stránka	/	须项预颇
129	至	-	zhì	dojít	到郅	/
130	虍	虎	hū	tygr	虞彪	/
131	虫		chóng	hmyz	/	虺虱虽蚩蛋融蝨 蠹蠹
132	肉		ròu	maso	/	胛肚肯肩胃胡背 胥能腐
133	缶		fǒu	amfora	/	甕
134	舌		shé	jazyk	乱敌舌甜辞	舍舒

135	竹	竹	zhú	bambus	/	/
136	臼	臼	jiù	hmoždír	/	臯臼臯
137	自		zì	sám	卹息	/
138	血		xuè	krev	/	/
139	舟		zhōu	člun	舰盘	/
140	色		sè	barva	/	/
141	齐	齊	qí	pravidelný	剂	儕
142	衣	衤	yī	oděv	/	表哀衷袞哀裴裹
143	羊	羴 羊	yáng	ovce	羔差姜恙盖着翔羞	羸羸
144	米		mǐ	rýže	料	屎粟粲粥糜
145	聿	聿 聿	yù	psací stroj	/	肆
146	艮		gèn	tvrdohlavý	愆	良艰
147	羽		yǔ	peří	/	扇翡翁翊翔翮
148	糸	纟 糸	mì	hedvábí	/	系紊累縻縠纛
149	麦	麥	mài	pšenice	/	/
150	走		zǒu	jít	/	/
151	赤		chì	nahý	郝	/
152	豆		dòu	boby	郢	/
153	酉		yǒu	cyklický znak víno	/	酋酒
154	辰		chén	cyklický znak	唇	/

155	豕		shǐ	vepř	/	豕象豪虞豫豸
156	鹵	鹵	lǔ	sůl	/	/
157	里		lǐ	míle	/	重量
158	足	𠂔	zú	noha	/	蹇
159	邑	β (vpravo)	yì	město	/	邲邳邳邳邳邳邳 郤郝郛郛郛郛
160	身		shēn	tělo	/	/
161	采		biàn	rozlišovat	悉番	/
162	谷		gǔ	údolí	郤欲鹄	/
163	豸		zhì	plaz	/	/
164	龟	龜	guī	želva	/	/
165	角		jiǎo	roh	斛	/
166	言	讠	yán	řeč	/	訇訇訇訇
167	辛		xīn	hořký	瓣	辞
168	青		qīng	zelenomodrý	靛	/
169	卓		zhuó	východ slunce	軋乾戟朝韩幹幹	Neobsažen
170	雨	雨	yǔ	děšť	/	/
171	非		fēi	nebýt	斐斐悲裴翡	靡
172	齿	齒	chǐ	zuby	/	/
173	龟	鼈	mǐn	žába	郢	鼃
174	隹		zhuī	ptáček	焦瞿	雁难隹雀雅雌 耀

175	阜	阝 (vlevo)	fù	mohyla	/	/
176	金	钅	jīn	kov	/	鏗
177	鱼	魚	yú	ryba	/	羞騰
178	隶		dài	dostihnout	/	/
179	革		gé	kůže	/	鞏
180	面		miàn	tvář	靨靨	靨
181	韭		jiǔ	druh cibule	/	韭
182	骨		gǔ	kost	鶻	/
183	香		xiāng	vonný	/	/
184	鬼		guǐ	d'ábel	/	魘魄魘
185	食	饣 食	shí	jídlo	/	飧饘饘
186	音		yīn	zvuk	歆簞	/
187	首		shǒu	hlava	/	/
188	髟		biāo	dlouhý vlas	/	/
189	鬲		lì gé	třínořka	融鶻翮	/
190	鬥		dòu	zápasit	/	/
191	高		gāo	vysoký	鄣	/
192	黄		huáng	žlutý	鶻	/
193	麻		má	konopí	摩靡磨糜糜靡魔	/
194	鹿		lù	jelen	鄣麋	/

195	鼎		dǐng	trojnožka	/	鼎
196	黑		hēi	černý	/	廩徽
197	黍		shǔ	proso	/	/
198	鼓		gǔ	buben	瞽	/
199	鼠		shǔ	krysa	/	/
200	鼻		bí	nos	鼻	/
201	龠		yuè	flétna	龠	/

Tabulka 1: Seznam 201 radikálů a znaků s rozdílnou indexační složkou

3.6 Rozdílné radikály

V této části se věnuji porovnání *Seznamu radikálů* a Kangxiho radikálům. Rozdílné radikály seřazují do kategorií podle počtu jejich tahů. Na základě zkoumaných literárních pramenů, analyzuji změny, ke kterým došlo při tvorbě seznamu 201 radikálů. Dále se zaměřuji na radikály obsažené v sestaveném korpusu. (Unicode 12.0, GB 13000.1)

Jednotahové radikály

Tato kategorie je velmi unikátní, protože jednotahové radikály zároveň představují nejmenší grafické jednotky v čínské znakové soustavě. K redukci došlo konkrétně u znaků 丿 **jué** „svislý tah s háčkem“, který byl zařazen pod 丨 **gǔn** „svislý tah“, kvůli své grafické podobnosti. To se logicky projevilo i na odlišném řazení znaků, ve kterých je následně identifikován jiný prvek, podle něhož se znaky dále řadí v indexu. Tuto změnu můžeme pozorovat například u znaků jako 事 **shì** „záležitost“. Unicode jej řadí pod radikálem 丿 **jué** (také překládáno jako „hák“); GB 13000.1 následně pod 一 **yī**. Další změny se projevují u radikálu 乙 **yǐ**, který byl zaměněn jako radikál 冫 **yǐ** „druhý nebeský kmen“. V tomto případě však došlo k pouhé změně pořadí tzv. hlavních radikálů s vedlejšími, z důvodu častějšího výskytu složky 冫 **yǐ** v čínských znacích. V případě těchto dvou znaků se jedná pouze o grafickou záměnu, protože oba dva znaky mají stejný význam.

Dvoutahové radikály

U dvou tahových radikálů byly v novém systému redukovány následující složky: 二 **èr**, 入 **rù** „vstoupit“ 冫 **xǐ** „skříňka“. První z těchto radikálů, tedy 二 je možné rozložit na dva tahy, které lze následně identifikovat jako radikál 一 **yī**. Z důvodu optimalizace byl radikál 二 jednoduše vynechán v novém rejstříku, neboť všechny zahrnované znaky lze řadit pod jiné indexační složky. Jako příklad uvádím znak 些 **xiē** „několik“ řazený pod 止 **zhǐ** „chodidlo, zastavit“ nebo 冫 **yǐ** „druhý“ řazený pod 一 **yī**. Radikály 入 **rù** a 冫 **xǐ** byli kvůli své grafické podobnosti s více frekventovanými radikály sloučeny pod radikály 人 **rén** a 冫 **fāng**.

Třítahové radikály

Stejným způsobem byli redukovány i radikály jako 士 **shì** „učenec“, který v *seznamu radikálů* uveden jako vedlejší radikál a je zařazen pod 土 **tǔ** „země“. 夊 **suī** „pomalu kráčet“ byl sloučen s radikálem 夂 **zhī** „kráčet“.

Čtyřtahové radikály

V kategorii čtyř tahových radikálů došlo ke změnám u radikálu 日 **yuē** „řít“, jež byl zahrnut pod 日 **rì** „slunce“ jako vedlejší radikál. Dále byli vyřazeny radikály 爻 **yáo** „křížit se“ a 玄 **xuán** „temný, tajemný“. Nyní je nalezneme pod 丿 **piě** „levý tah“ a 勹 **tóu** „poklička“

Pětitahové radikály

V této kategorii byl v novém systému kompletně vyřazen radikál 用 **yòng** „použít, potřebovat“ a je k nalezení pod radikálem 冂 **jiōng** „pohraničí“. Další položkou v této kategorii je 冂 **róu** „dupat“, jež byl nejen vyřazen jako radikál, ale dokonce nebyl ani zahrnut do základní znakové sady této normy. V neposlední řadě došlo k nahrazení 玉 **yù** „nefrit“ za jeho jednodušší formu 王 **wáng** „král“

Šestitahové radikály

Některé radikály slouží k řazení pouze několika málo znaků, jako např. 舛 **chuǎn** „chyba, opak“, který sloužil k řazení pouhých šestnácti znaků. Nyní jej nalezneme pod radikálem 夕 **xī** „večer“. Dále pak znak 行 **xíng** „jít“, byl vynechán a zařazen pod 彳 **chì** „krok“, které jsou si sémanticky podobné. V této kategorii je nutné ještě zmínit radikál měsíc 肉 **ròu**, který se nachází v obou systémech. Nicméně v rámci seznamu 201 radikálů dochází k jeho záměně s radikálem měsíc 月 **yuè**. K tomu jevu zpravidla dochází při jeho výskytu v pravé části znaku.

Osmý tahové radikály

Zde se objevuje radikál 卓 **zhuó**, který je poněkud unikátním znakem, neboť je původně pouze prvkem stojící ve znaku 𡗗 **gàn** „východ slunce“, který se mimo jiné vyskytuje jako determinativ ve *Výkladu znaků*. (Uher, 2013, s. 141) Tento radikál je jediným komponentem, který se nevyskytuje v KXZ a zároveň se nevyskytuje jako radikál pro tradiční čínské znaky. Podle databáze Unicode jsou znaky obsahující prvek 卓 **zhuó**

nejčastěji indexovány podle radikálu jež se nachází v pravé části znaku. Jako příklad uvádím tyto znaky: 乾 **qián** „první z osmi trigramů“, který je podle databáze Unicode řazen pod radikál 乙 **yǐ**; 韩 **hán** „název státu existující za období, válčících států“ podle Unicode řazen pod 韦 **wéi** „opozice“. Vzhledem k častému výskytu prvku 草 **zhuó**, vznikla potřeba jej zahrnout do nového seznamu radikálů a poprvé se objevil již v *Návrhu na sjednocený seznam radikálů* z roku 1998.

Desetitahové radikály

Radikál 鬯 **chàng** „obětní víno“ jako v mnoha dalších případech sloužil k indexaci jen malého počtu znaků a byl proto v novém systému vyřazen. Podle systému 201 radikálů se jeho indexační složka nachází v dolní části znaku, je jí prvek 匕 **bǐ** „lžíce“.

Dvanácti tahové radikály

Další radikál, jež se dále nevyskytuje v seznamu indexačních komponentů GB 13000.1 je 𪛗 **zhǐ** „výšivka“. Byl z indexu vyřazen z důvodu jeho komplikovanosti a kvůli malému počtu znaků, které zahrnoval. V Kangxiho slovníku pod zmíněný radikál bylo přiřazeno pouze 8 znaků. Byl tedy nahrazen radikálem 业 **yè** „řemeslo“.

3.7 Analýza korpusu

Z výsledků bádání vychází, že celkem 31 radikálů mají v rámci zkoumaných systémů shodné indexační složky ve všech případech. Zde uvádím tabulku radikálů se shodnou indexační složkou ve všech znacích. Nejprve jsou uvedeny hlavní radikály, poté vedlejší, dále je uveden pinyin, jméno a číslo pod kterým lze jednotlivé radikály dohledat v rámci obou zkoumaných systémů.

Hlavní radikály	Vedlejší radikály	Pinyin	Jméno	GF011-2009	Unicode
辶		yǐn	chodník	26	54
门	門	mén	dveře brána	47	169
辵	辵	chuò	kráčet	49	162
飞	飛	fēi	letět	57	183
马	馬	mǎ	kůň	58	187
川		chuān	řeka	60	47
支		zhī	větev	65	65
歹	歹	dǎi	zlo	67	78
气		qì	plyn	81	84
片		piàn	destička	84	91
疒		nì	nemoc	115	104
耒		lěi	pluh	122	127
竹	竹	zhú	bambus	135	118
血		xuè	krev	138	143
色		sè	barva	140	139
麦	麥	mài	pšenice	149	199
走		zǒu	jít	150	156
鹵	鹵	lǔ	sůl	156	197
身		shēn	tělo	160	158
豸		zhì	plaz	163	153
龟	龜	guī	želva	164	213
雨	雨	yǔ	děšť	170	173
齿	齒	chǐ	zuby	172	211
阜	阝 (vlevo)	fù	mohyla	175	170
隶		dài	dostihnout	178	171
香		xiāng	vonný	183	186
首		shǒu	hlava	187	185
髟		biāo	dlouhý vlas	188	190
鬥		dǒu	zápasit	190	191
黍		shǔ	proso	197	202
鼠		shǔ	krysa	199	208

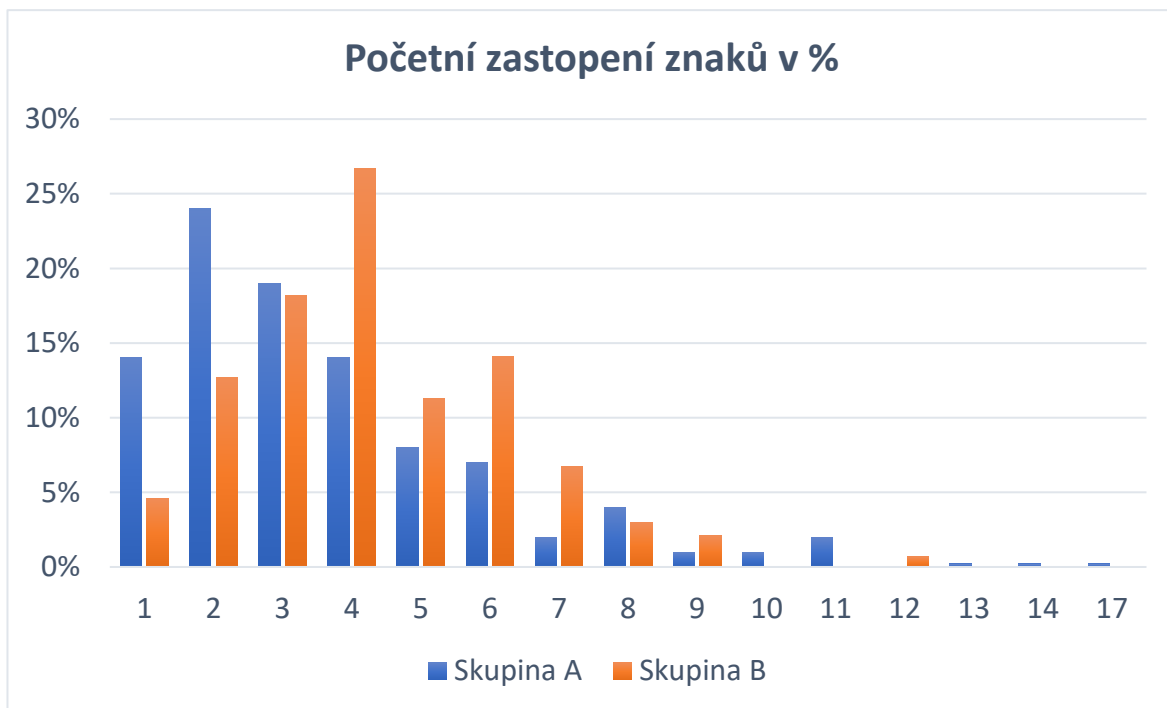
Tabulka 2: Tabulka shodných radikálů

Z výsledků vyplývá, že naprosté shodě indexačních složek dochází pouze u 14 % z celkového počtu 201 radikálů ve zkoumaných skupinách. V případě znaků se shodnou indexační složkou v rámci obou skupin, k tomuto jevu dochází zejména kvůli faktu, že se radikál vyskytuje téměř vždy na jednom místě a zároveň je vévodícím grafickým prvkem ve znaku. Např. radikál 片 **piàn** slouží k indexaci pouze malého počtu znaků²⁸, které ve všech případech spadají do kategorie vertikální struktury a radikál vždy tvoří levý komponent znaku.

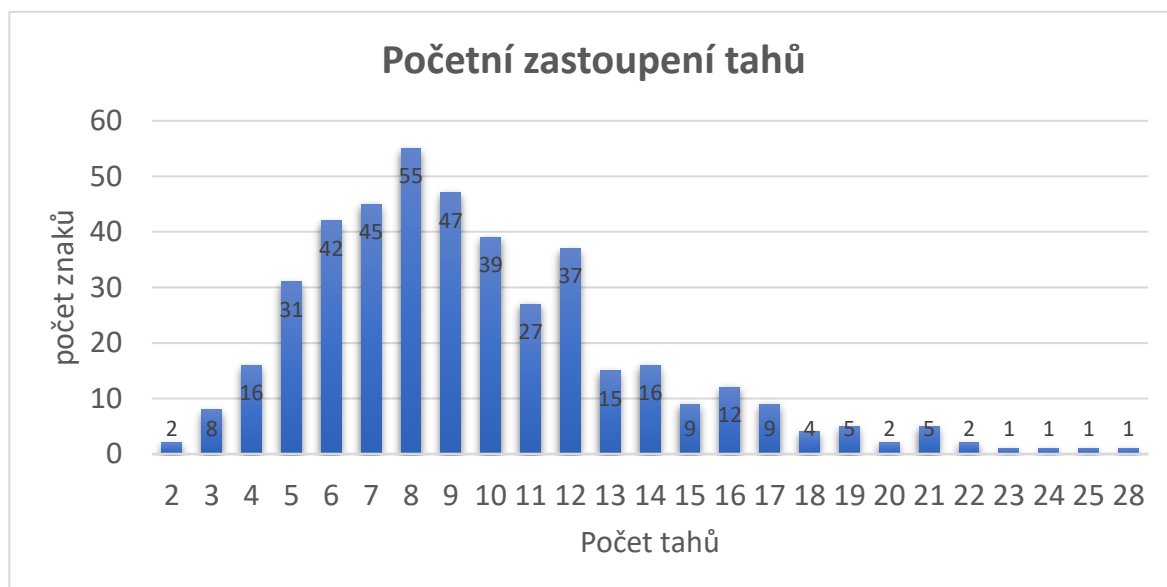
Z kvalitativního hlediska tvoří nejpočetnější kategorii radikály s dvěma až čtyřmi tahy. Ve skupině A se řadí nejvíce znaků do kategorie dvoutahových radikálů, které obsahují celkem 106 znaků a tvoří tak celkem 24,5 % korpusu. Ve skupině B pak dominují čtyřtahové radikály, zahrnující až 115 znaků a pokrývají tak 26,6 % korpusu. Následně se obě skupiny setkávají u třítahových radikálů, kde je počet zahrnutých znaků téměř shodný. V této kategorii je zahrnuto celkem 84 znaků ze skupiny A, což pokrývá 19,4 % korpusu. Poté následuje skupina B se 79 znaky, které zaujímají 18,3 % korpusu. Radikál s největším počtem znaků s rozdílnou indexační složkou je 一 **yī**, který zahrnuje 27 znaků z obou skupin. Kategorie jednotahových radikálů je velmi specifická, proto se jí budu věnovat v následující části. Další radikály obsahující nejvíce rozdílných znaků jsou ústa 口 **kǒu** s 25 znaky a po něm následuje radikál nůž 刀 **dāo** s 22 znaky, rovněž z obou skupin. Nejméně početnou kategorii pak tvoří deseti až sedmnáctitahové radikály. Zde má skupina B zastoupení pouze u dvanáctitahových radikálů, konkrétně se jedná o radikály trojnožka 鼎 **dǐng** a černý 黑 **hēi**. Vzhledem k povaze korpusu doplňuji tuto část o analýzu tahů. Celkový počet tahů ve znacích se pohybuje v rozmezí od 2 do 28 tahů. Nejpočetnější skupinu zde zastávají znaky s 8 tahy a pokrývají tak celkem 12,73 % korpusu s 55 znaky. Nejméně obsáhlé skupiny pak zahrnují 23 až 28 tahové znaky, jež obsahují pouhé 4 znaky. 28 tahovým znakem nacházejícím se v korpusu je 鸚 **yuè** „druh ptáka“. Znak s nejmenším počtem tahů představuje 九 **jiǔ** „devět“.

Následně uvádím výsledky analýzy v grafech. Graf č.1 udává početní zastoupení znaků náležící k radikálům rozdělených podle počtu tahů. Výsledky grafu č.1 jsou zaznamenány v procentech. V grafu č.2 uvádím početní zastoupení tahů, kde jsou znaky rozděleny do jednotlivých skupin podle počtu tahů.

²⁸ V tomto případě záleží na použitém slovníku. Například XHZ uvádí celkem 12 znaků, ale v *normě pro určení indexačních komponentů* je jich uvedeno 19. (Xinhua zidian, 2011)

Graf 1: Početní zastopení znaků

Graf 2: Početní zastopení tahů

Pozice indexačních složek

Cílem této části je zjistit, na které pozici se ve znacích sestaveného korpusu vyskytují radikály. Vzhledem k problematice určování indexační složky zde nejprve rozdělují zkoumaný materiál podle strukturního uspořádání. Korpus znaků je nejprve nutné rozdělit do dvou hlavních kategorií. Těmi jsou znaky jednoduché a složité. V této analýze se nejprve zaměřuji na kategorii jednoduchých znaků. Následuje kategorie složených znaků, které rozdělují do tří základních podkategorií, jež jsem představil v předchozích kapitolách, tj. vertikální struktura, horizontální struktura a centrální struktura. Na konci této kapitoly pak předkládám tabulky s výsledky obecnějšího charakteru. Do závěrečných výsledků analýzy nezahrnuji jednoduché znaky, neboť je jejich konstrukce komplikovanější a tvoří tak samostatnou kategorii. V této části pro lepší znázornění rozkladu znaků užívám ideografických značek definovaných v databázi Unicode (Unicode 12.0)

Jednoduché znaky

Kategorie jednoduchých znaků je velmi specifická, neboť jsou některé z nich piktogramy či symboly atd. Nelze je tedy dále dělit na prvky a nezbyvá než znaky rozložit na jednotlivé tahy. Tato kategorie obsahuje celkem 49 znaků a tvoří 11,3 % korpusu. Podle pravidel *Normy pro identifikaci indexačních komponentů* je motivovanost indexační složky v této kategorii poměrně prostá. Většina jednoduchých znaků, které se objevují ve skupině A jsou z velké části tříděny podle prvního tahu, který je v tomto případě radikálem. Zbývajících osm znaků je následně rozděleno podle horní části (není pravidlem u všech znaků) a uplatňuje tak pravidlo „většího celku“²⁹: 上 **shàng** (卜); 个 **gè** (人); 六 **liù** (一); 斤 **chī** (斤); 主 **zhǔ** (一); 出 **chū** (屮); 产 **chǎn** (立); 象 **xiàng** (刀).

Naproti tomu, ve skupině B nalezneme pouze deset znaků řazených pod jednotahové radikály. Ty však uplatňují zcela jiný přístup, kde se indexační složka vyskytuje jako poslední tahu ve znaku: 上 **shàng**, 丑 **chǒu** (一); 个 **gè**, 彡 **jiè**, 事 **shì** (丨); 丸 **wán**, 丹 **dān** (丶); 乃 **nǎi**, 九 **jiǔ**, 之 **zhī** (丿)

Dalším specifikem skupiny B, u některých jednoduchých znaků s vícetahovými radikály, je způsob určení indexační složky. Lze ji totiž identifikovat podle sémantické složky jako například u znaků 果 **guǒ** „plod“, který je indexován pomocí radikálu vepř 木 **mù** a 象 **xiàng** „slon“ řazený pod radikál vepř 豕 **shǐ**. Oproti tomu ve skupině jsou tyto znaky

²⁹ Viz. Str. 34 Pravidlo č. 5

řazeny pod radikály nacházející se v horní části znaku: 果 **guǒ** (Nicméně k tomuto jevu nedochází ve všech případech jednoduchých znaků, např. 到 **dào** „dojít“ kde je radikálem nůž 刀 **dāo** nebo 及 **jí** „dostihnout“ který je ve skupině B řazen pod radikál pravá ruka 又 **yòu**. Nelze proto s přesností určit motivovanost těchto složek. K tomuto jevu dochází vzhledem k faktu, že během vývoje jejich grafiky došlo k potlačení jejich původní motivovanosti. (Slaměnková, 2017, s.135)

V ostatních případech se pak radikál rozeznává jako „dominantní grafická jednotka“, která tvoří pomyslnou „nosnou jednotku znaku“: 年 **nián** (干); 重 **zhòng** (里); 垂 **chuí** (士); 承 **chéng** (手); 束 **shù** (木).

V některých případech je jako indexační složka určen první tah znaku. U následujícího příkladu se v *Normě pro identifikaci indexačních komponentů* radikál liší z důvodu uplatnění pravidla „většího celku“: Skupina A 主 **zhǔ** (一); Skupina B 主 **zhǔ** (丶)

Pro přehlednost zde uvádím seznam jednoduchých znaků rozdělených podle počtu tahů:

2 tahy 九乃	7 tahů: 求束龙舆
3 tahy: 才上个丸之卫习乡	8 tahů: 事果垂承
4 tahy: 开夫卅屯彡丹六丑	9 tahů: 重
5 tahů: 申电由斥册主半必永弗出	11 tahů: 象
6 tahů: 再百夹曲年朱产农	

Složené znaky

Z rozboru korpusu vyplývá, že rozdíl v indexačních složkách se nejčastěji objevuje ve znacích horizontální struktury, která zaujímá 46,3 % a zahrnuje celkem 200 znaků. Na druhém místě je vertikální struktura s podílem 29,4 % a počtem 127 znaků. Znaky centrální struktury, kterých je celkem 58 pokrývají pouze 13,4 % korpusu.

Následně rozdělují znaky do celkem podle umístění indexační složky (dole, nahoře, levá, pravá, uvnitř, vně). Při vypracování této analýzy jsem nejdříve rozložil znaky na jednotlivé prvky a posléze určil pozici indexační složky. Poté jsem vytvořil tabulku v Excelu, kde jsem provedl jejich součet a procentuální vyjádření.

Složené znaky s horizontální strukturou

Jak se zmiňuji v předchozím odstavci, z hlediska grafického uspořádání, jsou nejpočetnější kategorií znaky s horizontální strukturou. V rámci skupiny A se nejčastěji objevují znaky, u kterých lze identifikovat indexační složku v horní části. K tomuto jevu

dochází celkem u 188 znaků, které ž tvoří 42,8 % korpusu. Můžeme tedy na základě uplatněných pravidel normy GB 13000.1, bez větších komplikací, určit indexační složku. Jako příklad uvádím znaky 冬 **dōng** „zima“, 务 **wù** „zabývat se“ a 各 **gè** „divný“. Zde můžeme už na první pohled identifikovat více než jedenu možnou indexační složku. V rámci skupiny A je radikálem těchto znaků kráčet 夂 **zhī**, alespoň tedy z hlediska skupiny A, je dominantním grafickým prvkem horní část. Oproti tomu ve skupině B je indexační složkou spodní část, která může, ale nemusí mít sémantickou spojitost se znakem. Problém však nastává například u znaku 拿 **ná** „vzít, brát“ při dekompozici prvního stupně získáme 合手. V tomto případě bychom uplatnili pravidlo č.2³⁰ (GF 0012–2009, 2009 s.2) a určili tak jako radikál ruka 手, jak je tomu v případě skupiny B, tzn. radikálem je dolní složka znaku, která opět naznačuje sémantickou spojitost. Ve skupině B je však radikálem člověk 人 **rén**, který se vyskytuje v horní části horního komponentu 合 **hé**, ten je však podle *Normativní seznam prvků* (Guojia Yuyan Wenzhi Gongzuo Weiyuanhui Biaozhunhua Gongzuo Weiyuanhui. 1997, s. 6) frekventovanějším prvek a má tedy přednost. Stejný problém se ve skupině A objevuje u znaků 盒 **hé** „krabice“ 合皿 a 龕 **kān** „výklenek“ 合龙, které se rovněž řadí pod radikál člověk 人 **rén**, nikoliv pod radikál nádoba 皿 **mǐn** a drak 龙 **lóng**, jak je tomu u skupiny B.

Z analýzy vyplývá, že ve skupině B se indexační složka častěji vyskytuje dole. Zde můžeme uvést stejný příklad jako u skupiny A, tedy znak 盒 **hé**, kde se jako radikál určí nádoba 皿 **mǐn**. Zde se velice pravděpodobně jedná o sémantickou motivovanost radikálu.. Podobným příkladem je znak 菲 **jiǔ** „čínská pažitka“, který se řadí ve skupině A, pod radikál tráva 艹 **cǎo** a ve skupině pod radikál pažitka 菲 **jiǔ**. Opět zde můžeme spatřovat určitou sémantickou spojitost.

Existují také případy, ve kterých si obě skupiny vymění pozice, lépe řečeno určují radikál v opačném pořadí. V případě znaku 犛 **máo** „Jak“ si při rozkladu na minimální prvky můžeme všimnout hned tří možných radikálů 未夂 厂牛. Ve skupině skupina A je, v případě zmíněného znaku, možné určit jako radikál horní prvek zlo 夂 **pū**, neboť se řídí pravidlem č. 3³¹ (GF 0012–2009 2009, s. 2). V rámci Skupiny B je u znaku 犛 **máo** lze opět

³⁰ Pravidlo většího celku Viz. Str. 30

³¹ Viz. Str. 30

radikál identifikovat na základě možné sémantické podobnosti, tzn. radikálem je v tomto případě kráva 牛 **niú**, který se nachází v dolní části znaku.

Složené znaky s vertikální strukturou

V kategorii vertikální struktury se obě skupiny profilují podobným způsobem jako u horizontální struktury. Ve Skupině A je tedy nejčastěji radikál indexován v levé části znaku a ve Skupině B v pravé části znaku. Jediné výjimky představují znaky 縠 **hú** „hedvábná gáza“ a 荊 **jīng** „drmek, druh keře“: V tomto případě je v obou skupinách identifikována indexační složka v opačném pořadí: Ve skupině A je u znaku 荊 **jīng** radikálem nůž 刀 **dāo** a ve skupině B je radikálem tráva 艹 **cǎo**.

Můžeme se také setkat se znaky, u kterých je v rámci obou skupin radikál identifikován v levé části, ale pro radikál je použit jiný prvek. Konkrétně jsou to znaky 能 **néng** „moci“ 𠃉 匕匕 a 暢 **chàng** „hladce, bez problému“ 申 彡. U skupiny A, v případě znaku 能 **néng** při rozkladu druhého stupně 𠃉 𠃉 肉, je podle pravidel nutné určit radikál nejprve v horní levé části, tzn. radikálem je soukromý 亠 **sī**. V rámci skupiny B je tomu podobně, nicméně je jako radikál určena spodní složka levé části znaku, tedy maso 肉 **ròu**. V případě tohoto znaku, není jasný motiv určení indexační složky. U některých znaků se způsob identifikace radikálů, podle modelu Unicode, může jevit chaotický až neopodstatněný. Pro některé uživatele čínských slovníků, které využívají k indexaci znaků Kangxiho systém radikálů, tak může být vyhledávání znaků poněkud obtížný úkol. Nicméně je tato problematika mnohem hlubší a pro potvrzení pravidel k identifikaci indexační složky podle modelu Unicode je nutné provést podrobnější studii.

Posledním příkladem této kategorie je znak 戢 **jí** „skrýt“. Ten představuje problém nejen z hlediska určení indexační složky, ale také jeho rozkladu, což může vézt k nesprávnému určení jeho strukturního uspořádání. Dle databáze Unicode (Unicode, 2019, s. 726) může být tento znak rozložen na dvě hlavní konstrukční složky 𠃉 戠, kde je následně ve skupině B identifikován radikál jako pravá složka znaku, tedy radikál kopí 戈 **gē**. V *Normativní pořadí tahů* (Guojia Yuyan Wenzhi Gongzuo Weiyuanhui BiaoZhunhua Gongzuo Weiyuanhui, 1997, s. 225) se při rozkladu tohoto znaku uvádí, že čtvrtý tah je delší, spojuje tedy prvky a vytváří odlišnou strukturu, kterou nelze následně rozložit jako v předchozím příkladu. Toto je hlavním důvodem odlišného určení indexační složky v obou skupinách. V rámci skupiny A je tento znak řazen pod radikál ústa 口 **kǒu**.

Složené znaky s centrální strukturou

Poslední kategorií je centrální struktura, která může být z hlediska určování indexační složky velmi komplikovaná. Podle výsledků je ve skupině A nejčastěji identifikována indexační složka ve vnější části znaku a ve Skupině B pak ve vnitřní části. V této kategorii se tedy nejčastěji setkáme se znaky jako 同 **tóng** „stejný“, 周 **zhōu** „týden“ nebo 启 **qǐ** „otevřít, začít“. Ve všech třech případech se znaky skupiny B řadí pod radikál ústa 口 **kǒu**. U Skupiny A lze znaky následně rozdělit podle jejich vnějšího komponentu, tzn. radikálem jsou pohraničí 冫 **jiōng** a mrtvola 尸 **hù**. V této kategorii se nachází typ znaků, u kterých je díky jejich stavbě protínajících se prvků velmi těžké určit indexační složku. V rámci sestaveného korpusu se v těchto znacích objevuje prvek kopí 戈, které se například nachází ve znacích jako 我 **wǒ** „já“, 戢 **jí**, 戴 **dài**. Vzhledem k tomu, že se v rámci skupiny A uplatňují odlišná pravidla při pořadí tahů, spadají tyto znaky v obou skupinách do dvou rozdílných kategorií.

Následně uvádím tabulku rozdělenou do třech základních strukturních kategorií, které dále specifikují podle pozice radikálu ve znaku. Výsledky analýzy jsou vyjádřeny procentuálním zastoupením znaků v jednotlivých kategoriích, které byly popsány v analýze:

Název	Pozice	Skupina A	Skupina B
Vertikální struktura	Vlevo	28,3 %	1,4 %
	Vpravo	0,9 %	28,1 %
Horizontální struktura	Nahore	42,6 %	2,8 %
	Dole	3,5 %	43,3 %
Centrální struktura	Uvnitř	0,2 %	12,9 %
	Vně	13,1 %	0,2 %

Tabulka 3: Pozice radikálu ve znaku

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo analyzovat grafickou podobu znaků s odlišnou indexační složkou. Na základě porovnání systémů radikálů obsažených ve znakové sadě Unicode a *Seznamu radikálů* v národní normě GB13000.1 jsem došel k závěru, že při uplatňování pravidel normy *GB13000.1 Normativní seznam znaků pro určení indexačních komponentů* je vyhledávání ve slovnících mnohem rychlejší a účinnější. To zejména díky tomu, že při identifikaci indexační složky v čínských znacích se pravidla normy GB 13000.1 jasně vyhraňují vůči grafické stavbě znaku. Tato norma zohledňuje výhradně grafickou strukturu znaku a sémantická rovina je pro tento systém druhotná. Oproti tomu systém radikálů znakové sady Unicode, který původně vychází z Kangxiho slovníku, využívá pravidla, které jsou pro běžného uživatele bez hlubších znalostí čínského jazyka poměrně složitá.

Od doby vydání Kangxiho slovníku prošla čínská znaková soustava značnými změnami. Vzhledem k vývoji čínských znaků, systém Kangxiho radikálů již nadále nemůže splňovat potřeby současného čínského jazyka a lexikografické praxe. Z nasbíraných dat jednoznačně vyplývá, že pozice radikálu je obou systémů opačná. Zejména u radikálů znakové sady Unicode jsou způsoby určování indexační složky často velmi nejednoznačné a oproti *Specifikace pro určení indexačních komponentů* mohou působit až nelogicky. Tento fakt nicméně samotní autoři uvádí v poslední specifikace verze Unicode, kde hovoří o pouhém převzetí systému 214 radikálů z Kangxiho slovníku. U Kangxiho slovníku, který jednoznačně vychází z tradice Xu Shenova modelu determinativů ve *Výkladu znaků*, lze předpokládat, že si radikály, alespoň částečně, zachovali svoji sémantickou spojitost se znaky. Tento systém však představuje zásadní problém při identifikaci radikálů, především u zjednodušených znaků, které se často svojí formou kompletně liší od tradiční znaků. Dochází tak často ke nesprávnému určení sémantické složky znaku, čímž vytváří komplikovaný systém, který je ve své podstatě spíše zmatečný. V případě radikálů Unicode lze z některých příkladů odhadnout, že motivovanost indexační složky je sémantického charakteru, nicméně je toto tvrzení bez další studie nekonzistentní. Po důkladné analýze obou systémů jsem došel k závěru, že nelze s přesností určit kritéria pro identifikaci indexační složky, podle kterých se řídí systém radikálů databáze Unicode. Vzhledem k rozsahu této práce a hloubce problematiky je pro potvrzení pravidel k identifikaci indexační složky podle modelu Unicode nutné provést podrobnější studii, neboť se samotná norma Unicode touto otázkou nezabývá. S normou GB 13000.1 je tomu naopak. Tento systém má jasná pravidla pro určení indexační složky, která jsou dle mého názoru

jednoduchá a uživatelsky velmi přívětivá. Díky faktu, že se *Specifikace pro určení indexačních komponentů* svojí podstatou odlišuje od KXZ, který vychází především ze Xu Shenova modelu, je tak nový model normy GB 13000.1 vhodný i pro neprofesionální uživatele čínského jazyka a dle mého soudu je jedinečným posunem na poli lexikografie.

Výše popsaný soubor pravidel normy GB 13000.1 je velkým přínosem, především proto, že ignoruje sémantickou spojitost mezi znakem i radikálem a soustředí se pouze na jejich grafickou stránku. Se systémem *Specifikace pro určení indexačních komponentů*, již nadále není zapotřebí, při vyhledávání výrazů ve slovníku, rozumět sémantickým spojitostem jednotlivých znaků. Postačí se řídit výše zmíněnými pravidly. Po důkladném výzkumu této metody jsem přesvědčen, že by měla být podrobněji představena českým studentům sinologie.

Seznam literatury

ČERNÝ, Jiří, 2008. *Úvod do studia jazyka*. 2. vyd. Olomouc: Rubico. ISBN 978-80-7346-093-8

ČERMÁK, František, 2011. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-7110-149-4.

DVOŘÁKOVÁ, Dobromila, 2017. *Analýza grafické struktury čínských znaků v odborném textu*. Olomouc. Bakalářská práce. Univerzita Palackého. Vedoucí práce Mgr. Tereza Slaměníková, Ph.D.

KANE, Daniel, 2009. *Knižka o čínštině*. Mirošovice: Desert Rose. ISBN 978-80-903296-1-4.

KUČERA, Ondřej, 2005. *Učebnice čínských znaků I*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-1118-0.

SLAMĚNÍKOVÁ, Tereza, 2017. *Čínské znakové písmo: Synchronní model tradiční kategorizace*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-5181-7.

UHER, David. *Hanská grammatologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3866-5.

VOCHALA, Jaromír, 2007. *Čínsko-český česko-čínský slovník*. Dotisk 1. vyd. Voznice: Leda. ISBN 80-7335-011-4.

YONG, Heming a Jing **PENG**. *Chinese Lexicography: A History from 1046 BC to AD 1911*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0199539826.

ZÁDRAPA, Lukáš a Michaela **PEJČOCHOVÁ**, 2009. *Čínské písmo*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1755-0.

Internetové zdroje:

THEOBALD, Ulrich, 2000. *China knowledge: An Encyclopaedia on Chinese History, Literature and Art* [online]. Ulrich Theobald [cit. 2019-01-30]. Dostupné z: <http://www.chinaknowledge.de/index.html>

Ministry of Education of People's Republic China, 2010 [online]. 教育部.政务, ©2010 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.moe.gov.cn>

Unihan Radical-Stroke Index: Unicode Standards, *Unicode Consortium* [online]. 3. 1. 2007 [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.unicode.org/charts/unihanrsindex.html>

SLOVNÍKY A ELEKTRONICKÉ DATABÁZE:

Xinhua Zidian 《新华字典》 2011 [*Slovník Xinhua*] (11. vydání; zkráceně XHZ). Peking: Shangwu Yinshuguan.

WENLIN INSTITUTE, Inc. 文林 Wenlin Software for Learning Chinese [Software]. Verze 4.0.2. Wenlin Institute, Inc. © 1997-2011.

Unihan Radical-Stroke Index: Unicode Standards. *Unicode Consortium* [online]. 3. 1. 2007 [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.unicode.org/charts/unihanrsindex.html>

JAZYKOVÉ NORMY A SPECIFIKACE:

The Unicode Standard Version 12.0: Core Specification. 2019 Mountain View, CA: Unicode: Consortium. ISBN 978-1-936213-22-1.

GF 0011–2009 *Hanzi Bushou Biao* 《汉字部首表》 [*Seznam radikálů*] 2009, Guojia Yuyan Wenzhi Gongzuo Weiyuanhui 国家语言文字工作委员会 [Pracovní výboru pro jazyk a písmo ČLR] Peking: Yuwen Chubanshe

GF 0012–2009. *GB13000.1 Zifuji Hanzi Bushou Guibu Guifan* 《字符集汉字部首归部规范》 [*Specifikace pro určení indexačních komponentů ve znakové sadě GB13000.1*]. 2009, Guojia Yuyan Wenzhi Gongzuo Weiyuanhui 国家语言文字工作委员会 [Pracovní výboru pro jazyk a písmo ČLR]. Peking: Yuwen Chubanshe

Guojia Yuyan Wenzhi Gongzuo Weiyuanhui Biaozhunhua Gongzuo Weiyuanhui 国家语言文字工作委员会标准化工作委员会 [Standardizační pracovní výbor při Pracovním výboru pro jazyk a písmo ČLR]. *Xiandai Hanyu Tongyong Zi Bishun Guifan* 《现代汉语通用字笔顺规范》 [Normativní pořadí tahů běžně používaných znaků moderní čínštiny]. Peking: Yuwen Chubanshe 1997